

GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi SIRAT
GIBTU Journal of Faculty of Islamic Sciences SIRAT
ISSN 2757-8631 | e-ISSN 2717-8064

Mayıs / May 2022, 3/1: 112-167

Müdürlük Râvinin Semâ Tasrihindeki İletler*

Metin TEKİN

Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Research Assistant, Kahramanmaraş Sütçü İmam University,
Faculty of Theology, Department of Hadith

Kahramanmaraş, Turkey

metintekin_adige@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-5041-340X

Muhammed Sait MECİDOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assis. Prof., Gaziantep Islamic Science and Technology University,
Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith

Gaziantep, Turkey

muhammedsait.mecidoglu@gibtu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-9261-9964

* Bu makale Ahmed Yâsir eş-Şemâilî'nin (Ürdün Üniversitesi, Şeriat Fakültesi), "İlelü tasrihi'l-müdürlük bi'-semâi" başlıklı makalesinin Türkçeye çevrilmiş hâlidir. This article is the Turkish translation of Ahmed Yâsir al-Şemâilî's (Jordan University, Faculty of Sharia) article titled "İlelü tasrihi'l-müdürlük bi'-semâi". Ahmed Yâsir eş-Şemâilî, "İlelü tasrihi'l-müdürlük bi'-semâi", *Mecelletü'l-Menâr* 11/3 (Ekim 2005), 411-443.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Çeviri Makale / Translation Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 6 Mayıs / May 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Mayıs / May 2022

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Mayıs / May

Cilt-Sayı / Volume-Issue: 3/1

Sayfa: 112-167

Atıf / Citation: Tekin, Metin; Mecidoğlu, Muhammed Sait. “Müdeİlis Râvinin Semâ Tasrihindeki İİletler [Hidden Defects İn The Concealing Narrator’s Explicit Affirmation Of Audition]” *Sırat* 3/1 (Mayıs/May 2022), 112-167.

İntihal Taraması / Plagiarism Detection: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal taramasından geçirildi. / This article has been reviewed by at least two referees checked for plagiarism.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY NC ND)

Müdelis Râvinin Semâ Tasrihindeki İletler

Öz

Lügatta “kusur, hastalık ve sebep” gibi manalara gelen illet, hadis ıstılahı olarak “çoğunlukla ilk anda farkına varılamayan ve hadisin sıhhatine zarar veren kusur” demektir. İletin hem sika hem de zayıf râvilerden vuku bulması muhtemel olmakla birlikte İlel ilmi, sika râvilerin kusurlarını tespit etme açısından daha mühimdir.

Bu araştırma İlel ilmiyle alakalı bir meseleyi ele almıştır. Şöyle ki, araştırma, münekkit âlimlerin senedin muttasıl olmasına önem verdiklerini ve müdelis râvinin semâ tasrihinin doğru olup olmadığını inceleyerek senedin ittisalinin zâhirine aldanmadıklarını ortaya koymaktadır. Zira âlimler, bazı hadislerde müdelisin semâ tasrihinde hata olduğunu tespit etmişlerdir. Bu inceleme, münekkit âlimlerin bu meseleye karşı dikkatli olduğunu ve bu illeti ortaya çıkarma hususundaki yöntemlerini açıklamayı üstlenmiştir. Araştırmacı semâ tasrihinde hata bulunan birtakım hadislere örnekler vermiştir. Yine bu araştırma, Buhârî (öl. 256/870) ve Müslim’in (öl. 261/875) hadisleri seçme ve kendisinde illet olan her bir hadisten uzak durmadaki dikkatini açıklamıştır. Aynı şekilde araştırma, ehl-i hadisten bazı kimselerin icâzetle alınan hadisleri “haddesenâ” ve “ahberanâ” lafzı ile nakledip bunun ne zaman tedlîs olduğunu, yine onların semâi vehmettirerek ve “hadisi nakleden hoca, belde halkımıza tahdis etti” manasını kastederek “haddesenâ” sîgasındaki mütekellim zamirinin kullanımını da izah etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, tedlîs, müdelis, sema, illet.

Hidden Defects In The Concealing Narrator's Explicit Affirmation Of Audition

Abstract

In the lexicon, malady, which means "fault, disease and cause", as a term of hadith, means "defect that cannot be noticed at the first moment and harms the health of the hadith." Although it is possible that the disease can occur from both sika and weak narrators, the science of ilel is more important in terms of detecting the faults of sika narrators.

This study discussed an important issue dealing with the science of reasons, and highlighted the scientists' and critics' concern with the continuation of the recital, and not to be cheated by the appearance of continuation through investigating the validity of the claims and let themselves hear to false narrators, where scientists found in some of the prophet's sayings, that the deceiver's claim was false.

This study sought to warn the critics of this issue, and showed their methods to reveal this reason.

This writer mentioned some comprehensive for some of the prophet's sayings where they found that the claiming hearing was false. This study has stated the accuracy of the two narrators Al-Bukhari and Muslim when choosing the sayings, and to drop and which has defect.

Keywords: Hadith, concealment, concealing narrator, audition, defect.

Giriş

Bütün hamdler âlemlerin rabbi Allah'a aittir. Bundan sonra;

Şüphesiz senetlerdeki ittisal meseleleri hakkında araştırma yapmak, rivâyet ilimleri açısından önemli hususlardandır. Çünkü senedin ittisalının sübûtu, senedin sıhhati için, diğer şartları sağladıktan sonra da hadisin sahih olması için temel rükûnlardandır (prensiplerdendir). Müdellis râvinin semâ tasrihindeki illetlere ışık tutmak, senedin muttasıl olmasıyla hüküm vermeye etki ettiği için bu konunun son derece önemli olduğunu gördüm. Bu araştırma, senetteki ittisalın illetleri hakkında yapılan çalışmalar silsilesinin ikincisini oluşturmaktadır. Birinci çalışma “Semâ Tasrihindeki İletler” başlığı adı altında ele alınmış ve bu çalışmada müdellis olmayan sika râvinin semâ tasrihindeki illetleri incelemiştik. Bu çalışmada ise müdellis râvinin semâ tasrihindeki illetleri ile yetindim. Müdellis, karşılaşıp kendisinden hadis dinlediği bir hocadan hem semâa hem de hem de semânın gayrısına muhtemel olan bir sığayla işitmediği bir hadisi rivâyet eden kimsedir. Bu çalışmayı aşağıdaki konu başlıklarına göre kısımlara ayırdım:

1. Araştırmaya giriş.
2. Müdellislerin hadislerinde semâ tasrihinin illetlerine dair örnekler.
3. Müdellislerin hadislerini tahrir etme konusunda Buhârî ve Müslim'in yöntemi.
4. İcâzet, münâvele ve vicâde tedlîsi.
5. Cemi' zamirinin (ﻻ) tedlîsi.
6. Müdellisin semâ tasrihinin illetlerini ortaya çıkarma hususunda münekkit âlimlerin yöntemleri.

1. Araştırmaya Giriş

Âlimlere göre ıstılahta tedlîs, tedlîs-i isnâd ve tedlîs-i şüyûh diye ikiye ayrılır.¹ Bu araştırmada bizi ilgilendiren tedlîsü'l-isnâddır. Âlimler onu şöyle tarif etmiştir: “Muhaddisin (râvinin) hadis dinlediği bir hocadan, naklettiği hadisi işittiğini zikretmeksizin işitmediği bir hadisi rivâyet etmesidir”. Bu, İbnü'l-Kattân'ın (öl. 628/1231) sözüdür.²

Alâî, (öl. 761/1359) Bikâî, (öl. 885/1480) İbn Hacer, (öl. 852/1449) Sehâvî (öl. 902/1497) gibi âlimler de bu tarifi benimseyip cumhur ulemadan nakletmiş ve bunu tercih etmişlerdir.³

Tedlîsü'l-isnâdın başka bir tarifi de şudur: “Râvinin, karşılaştığı veya muâsır olup karşılaşmadığı bir hocadan işitmediği bir hadisi ondan işitmiş gibi vehmettirerek rivâyet etmesidir.” Bu, Hatîb el-Bağdâdî'nin tarifidir. İbn Salâh ve diğer âlimler de Hatîb el-Bağdâdî'ye tâbi olmuştur. Dolayısıyla bu tarifi içine râvinin muâsır

¹ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 357, 365; Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadis* (İrâkî'nin *et-Takyîd ve'l-izâh*'ı ile birlikte), thk. Abdurrahman Muhammed Osman (b.y: Dâru'l-Fikr, 1981), 95; Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, Alâî, *Câmiu't-tahsil*, thk. Hamdi es-Silefî (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, ts.), 97; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *en-Nüket alâ İbn Salâh*, thk. Mes'ud es-Sa'denî vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 244.

² Hafız İrâkî bunu *et-Takyîd ve'l-izâh*'ta nakletmiştir, 97. Aynı şekilde İbn Hacer de *en-Nüket alâ İbni's-Salâh*'ta nakletmiştir, 242.

³ Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 97; İbn Hacer, *en-Nüket alâ İbn Salâh*, 242; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* thk. Ali Hasen (Hindistan: İdâretü'l-Bühûsi'l-İslâmiyye bi'l-Cüm'ati's-Selefiyye, ts.), 1/208; Ebü İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San'ânî, *Tavdîhu'l-efkâr li-me'ânî Tenkîhi'l-enzâr*, thk. Muhammed Muhyiddîn (Beyrut: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1417/1997), 1/318.

olup da karşılaşmadığı⁴ hocadan yaptığı rivâyet de girmektedir. Ancak tercih edilen görüş birincisidir. Konunun tafsilatının yeri burası değildir.

Râvi, müdellis olduğunda hadisi hocadan doğrudan aldığını ifade eden “haddesenâ, ahberanâ, semi'tü” vb. sîgalarla yaptığı rivâyetlerde hocasından semâni tasrih ettiği vakit, muhaddislerin cumhuruna göre müdellisin rivâyetinin kabul edileceği bilinmektedir. Bu nedenle muhaddisler müdellisin rivâyetlerinde semâ tasrihini incelemeye önem vermişlerdir. Bu da (yani muhaddislerin müdellisin semâ tasrihini araştırmaları) birkaç sebepten dolayıdır:

- Râvinin rivâyet ettiği hocadan semâni tasrih etmesi, kendisi ile hocası arasında likânın sabit olduğuna delâlet eder. Bu yüzden semâ tasrihinin olmadığı o hocadan nakledilen tüm rivâyetler tedlîse hamledilir.

- Müdellisin hocasından rivâyet ettiği her bir hadiste semâni tasrih etmemesi aralarında likânın olmadığına delâlet eder. Bu sebeple müdellisin hocasından an'ane ile yaptığı rivâyetler irsâle (inkitâa) hamledilir.

- Müdellis, kendisiyle likâsı sabit olan hocasından bir defa an'ane ile, başka bir defa da semâni tasrih ederek hadis rivâyet ettiğinde semâni tasrih ettiği tarike itimad edilir. Bundan dolayı (burada) senedin muttasıl olduğuna hükmedilir. Fakat münekkit âlimler, müdellisin rivâyetinde semâ tasrihinin hatalı olabileceğine karşı uyarılmışlardır. Bu hata ya müdellisten hadisi nakleden râvilerden, ya da sika müdellis râvinin yanılmasından kaynaklanmıştır. Bundan dolayı münekkit âlimler, semâ tasrihinin doğru veya yanlış olduğunu bilmek için müdellisten hadis nakleden râvilerin mertebelerini

⁴ Hatîb, *el-Kifâye*, 22; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 98. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâlih b. Saîd el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmüh*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.), 39-46.

incelemiş, rivâyeti kuşatan karinelere bakmış ve tarikleri birbirleriyle karşılaştırmıştır.

Tirmizî'nin zikrettiğı şu olay bunun örneğidir. Tirmizî der ki: “Buhârî'ye râviler, Haccâc'ın ‘Zührî'ye sordum’ sözünü rivâyet ediyorlar, dedim. Buhârî de ‘Lâ şey (Bu bir şey değildir)’ diye cevap verdi.⁵

Haccâc, tedlîs ve irsâli (inkıtâi) çokça yapan İbn Ertât'tır. Münekkit âlimler, onun Zührî'den hiçbir şey işitmediğini ve onu görmediğini açıklamışlardır. Buna da Yahya b. Hassân'ın Hüşeym'den yaptığı “Haccâc dedi ki: ‘Ben Zührî'den hiçbir şey işitmedim’ rivâyetini ve aynı şekilde Hüşeym'in yaptığı şu rivâyeti delil getirmişlerdir: Hüşeym: “Haccâc bana ‘Zührî'yi bana anlat’ dedi.⁶

Burada Haccâc'ın Zührî ile karşılaşmadığını ispat eden güçlü karineler olduğu için Buhârî'nin, Haccâc'dan hadis rivâyet eden bazı râvilerin “Zührî'ye sordum” sözüne itimat etmediğini görmekteyiz. Buhârî ve başka âlimler, bu karinelerle müdeUisten (Haccâc'tan) rivâyet edenlerin hata ettiklerine delil getirmiştir. Münekkit âlimlerin dikkatli araştırması bu tür illetleri ortaya çıkarmada ileri düzeydedir. Çünkü âdet şudur: Sika bir râvi, müdeUisten o hadisi işittiğini tasrih etse bu, rivâyetinin kabulü için bir sebeptir. Sika râvinin hadisinde asıl olan bunun, zâhiri üzere hamledilmekle beraber müdeUisten rivâyet eden râvi sika olsa da bazen münekkit âlimler nezdinde müdeUis adına yapılan semâ tasrihinin nispetinde hata olduğu kesinleşir. Bu da (yani müdeUise nispet edilen semâ tasrihindeki hatanın tespit edilmesi) onların, râvilerin mertebelerini bilmeleri ve rivâyeti kuşatan karinelerin farkında olmalarının yanı sıra ön plana çıkan tecrübeleri sebebiyledir.

⁵ Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, 16.

⁶ Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, 16.

Bunun örneklerinden birisi şudur: İbn Ebî Hâtim dedi ki: “Babamı şöyle söylerken işittim: ‘İsmail b. Ebî Hâlid, Berâ’ya yetişememiştir’. Babama dedim ki: Yezid b. Harun’un Şeyban - Yahya b. Ebî Kesîr - İsmail b. Ebî Hâlid el-Fedekî tarikiyle naklettiğine göre Berâ b. Âzib, İsmâil b. Ebî Halid’e “kurbanlıklar” konusunda hadis tahdis etmiştir.

Babam dedi ki: “Bu hatadır. Bu hadis mürseldir -Yani İsmail ile Berâ arasında inkıta” vardır.⁷

Zâhir olan şudur ki, buradaki hata müdellis bir râvi olan Yahya b. Ebî Kesir’den kaynaklanmaktadır. Yahya’nın zayıf bir râviyi düşürmesi uzak değildir. İşte bu zayıf râvi senedin afeti olmuştur. Ayrıca bu hatanın İsmail b. Ebî Halid’den olması da muhtemeldir.

2. Müdellislerin Hadislerinde Sema Tasrihinin İletlerine Dair Örnekler

Daha önce zikretmiştim ki, muhaddisler an‘ane ile rivâyet edilen hadisin semâa delâlet edecek bir sîgayla değiştirilerek senette hatanın meydana gelebileceğinden sakındırmakla birlikte senedin muttasıl olmasıyla hüküm verebilmek için müdellisin semâ tasrihinin araştırılmasına önem vermişlerdir. Böyle bir hata bazı senetlerde vuku’ bulmuştur. Bu durum âlimleri müdellisten gelen her bir sema tasrihinin vakiya mutabık olmayıp söz konusu sema tasrihinde hata olabileceğini idrak eder hâle getirmiştir. Şu rivâyetler bunun örneklerindendir:

1. Tirmizî hocası Buhârî’ye Yahya b. Saîd el-Kattân’ın rivâyet ettiği şu hadisi sordu:

يَحْيَىٰ بِنِ سَعِيدِ الْقَطَانِ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَالَ، إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ: بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، يُقَالُ لَهُ: كُفَيْتَ، وَوُقِيْتَ، وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ

⁷ Alâî, *Câmiu’t-tahsîl*, 146.

“Bir adam evinden çıkınca “Bismillah tevekkeltü alallah, lâ havle velâ kuvvete illa billah: Allah’ın ismiyle (dışarı çıktım). Allah’a tevekkül ettim, güç ve kuvvet sadece Allah’tandır” derse, o zaman kendisine, “kötülöklere karşı koyacak hale getirildin (ve onlardan) korundun” diye karşılık verilir. Bunun üzerine şeytan ondan uzaklaşır.”⁸

Bunun üzerine Buhârî şöyle dedi: “Bu hadisi bana “ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ” tarikiyle rivâyet ettiler. İbn Cüreyc’in İshak b. Abdillâh’tan bu hadisin dışında başka rivâyetini ve ondan semâını da bilmiyorum”.⁹

Ancak İbn Hibbân, bu hadisi Haccâc b. Muhammed tarikiyle “حدثنا ابن جريج، حدثنا اسحاق بن عبد الله عن انس بن مالك به” şeklinde nakletmiştir.¹⁰ Bu rivâyette İbn Cüreyc semâını tasrih etmiştir. *el-İlelü’l-Kebîr* isimli kitabın muhakkiki, İbn Hibbân’ın rivâyetinde semâ tasrihinin bulunmasından dolayı bu rivâyeti, hadisin sahih olduğuna delil getirmiştir. Fakat Ebû Dâvûd aynı hadisi “عن حجاج بن محمد، عن ابن اسحاق جريج، عن اسحاق” isnadıyla başka tarikten rivâyet etmiş ve İbn Cüreyc hadisi “haddesenâ” sîgasıyla rivâyet etmemiştir. Bu da İbn Hibbân’ın rivâyetinin şâz olduğuna delâlet eder. Buhârî’nin İbn Cüreyc’in İshak b. Abdillâh’tan semâını bilmemesi de İbn Hibbân’da geçen hadisin şâz olduğuna görüşünü desteklemektedir.

2. İbn Mâce’nin Bişr b. Âdem - Hâkim’in el-Hâris b. Ebî Üsâme, Beyhakî’nin Muhammed b. Sa’d tarikiyle - ki bunların hepsi

⁸ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: y.y., 1935/1975) “Deavât”, 35 (No. 3426); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyâd: Mektebetü’l-Maârif, 1419/1998), “Edep”, 104 (No. 5095); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-İlelü’l-kebîr*, thk. Hamza Dîb (Ummân: Mektebetü’l-Aksâ, ts.), 2/910.

⁹ Tirmizî, *el-İlelü’l-kebîr*, 2/910.

¹⁰ Ebû’l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mevâridü’z-zam’ân ilâ zevâ’idi İbn Hibbân*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî vd. (b.y: es-Sekâfetü’l-Arabiyye, 1411/1990), 7/410.

de hadisi Ravh b. Ubâde'den nakletmiştir - rivayet ettiği hadiste Bişr b. Âdem şöyle demiştir:

حدثنا روح بن عبادة، عن ابن جريج، عن حبيب بن ابي ثابت، عن عاصم بن ضمرة،
عن علي، قال: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم "لا تبرز فخذك ولا تنظر إلى فخذ
حي ولا ميت"

"Uyluğunu gösterme. Ölü ve dirinin uyluğuna da bakma".¹¹

İbn Cüreyc, meşhur bir müdellistir. Bundan dolayı sâbit tariklerle veya mütâbeât yoluyla semâ tasrihi gelmedikçe rivâyeti zayıftır. Ebû Dâvûd bu hadisi *Sünen*'inde şu tarikle nakletmiştir:

حجاج المصيبي، عن ابن جريج، قال "أخبرْتُ عن حبيب بن ابي ثابت، عاصم، به..."¹²

Ebû Dâvûd'un bu rivâyeti İbn Cüreyc ile Habîb b. Ebî Sâbit arasında vasıtanın olduğunu desteklemektedir.

Ancak hadisin başka tariklerinde İbn Cüreyc'in semâ tasrihinin olduğunu görmekteyiz. Abdullah b. Ahmed *Zevâidi Müsned*'de bu hadisi "يزيد البيسري القرشي، حدثنا ابن جريج، أخبرني حبيب بن ابي ثابت، عن عاصم" tarikiyle rivâyet etmiştir.¹³

Dârekutnî de aynı hadisi "احمد بن منصور، حدثنا روح بن عبادة، حدثنا" tarikiyle rivâyet etmiştir.¹⁴

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y: İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 1/469 (No, 1460); Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/200; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/545.

¹² Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 32 (No, 3140).

¹³ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 2/405 (No, 1249).

¹⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 1/420.

Rivâyetler birbiriyle karşılaştırılıp dikkatlice incelendiğinde ve râvilerin mertebeleri bilindiğinde Abdullah b. Ahmed ve Dârekutnî'nin rivâyetlerinde semâ tasrihinin "ihbâr" sîgasıyla tasrih edilmesi râvilerden kaynaklanan bir hatadır. Aşağıda gelen rivâyetler de buna delâlet etmektedir:

Birincisi, Ebû Dâvûd'un "أُخْبِرْتُ عَنْ حَبِيبٍ..." lafzıyla naklettiği rivâyettir. Bu rivâyet, Haccâc el-Mıssîsî tarikiyle nakledilmiştir. -ki Haccâc, İbn Cüreyc'in hadislerinde râvilerin en sağlamıdır-¹⁵ Bu sîga, açıkça İbn Cüreyc ile Habîb'in arasında bir vasıtanın olduğuna ve İbn Cüreyc'in bu hadisi Habîb'ten doğrudan işitmediğine delâlet eder. Bu nedenle Ebû Dâvûd "Bu hadiste nekâret vardır" demiştir. Ebû Hâtim de şöyle der: "İbn Cüreyc ile Habîb arasındaki vasıta Hasen b. Zekvân'dır. Habîb'in Âsım'dan rivâyeti de sabit değildir."¹⁶

İkincisi, İbn Mâce'nin Bısr b. Âdem, Hâkim'in el-Hâris b. Ebî Üsâme, Beyhakî'nin Muhammed b. Sa'd tarikiyle -ki bu râvilerin hepsi sikadır- "عَنْ رُوحِ بْنِ عَبَادَةَ، عَنْ ابْنِ جَرِيحٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ" şeklinde an'ane ile gelen rivâyettir. Bununla birlikte Dârekutnî'nin kendisinde ihbâr lafzı ile semâ tasrihinin olduğu tarik, "احمد بن منصور عن روح بن عبادة،" yoluyla nakledilmiştir. Ebû Hâtim, Ahmed b. Mansûr hakkında "sadûk"¹⁷ demiştir. Üç tane sika râvinin rivâyeti tercih edilmeye ve öne alınmaya daha layıktır. Abdullah b. Ahmed'in *Zevâid-i Müsned*'deki rivâyetine gelince, bu "يزيد البيسري،" bu "عَنْ ابْنِ جَرِيحٍ" tarikiyle nakledilmiştir. Yezîd, mütekellemin fih (hakkında tenkit bulunan) bir râvidir ve hakkında muteber bir tevsik

¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, (Hindistan: Matbaatü Dâiretü'l-Maârifî'n-Nazzâmiyye, 1325), 2/205; *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986), 153.

¹⁶ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-İlel*, thk. Sa'd b. Abdillâh el-Hamîd vd. (Riyâd: Mektebetü'l-Melik, 1428/2006).

¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Haydarabâd: İhyâü'l-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952), 2/78.

de yoktur. Hâfız İbn Hacer onun hakkında “meçhul” demiştir.¹⁸ Yezîd el-Beyserî, Ravh b. Ubâde’ye muhâlefet etmiştir ve Beyserî’nin rivâyeti münkerdir. Dolayısıyla ihbâr lafzıyla gelen semâ tasrihinin hata olduğu sâbit olmuştur.

Bundan dolayı Hâfız İbn Hacer el-Askalânî, şöyle demiştir: *Ziyâdâtü’l-müsned*’de, *Dârekutnî*’de ve Heysem b. Küleyb’in *Müsned*’inde İbn Cüreyc’in ihbar lafzıyla Habîb’ten semâ tasrihi vaki olmuştur. Bu, benim değerlendirmeme göre hatadır”.¹⁹

Burada şu hususa da dikkat çekmek uygundur: Kuşkusuz bu rivâyetin zayıf olmasıyla hüküm vermek, Hz. Ali tarikine mahsustur. Ancak hadis Cerhed ve İbn Abbas kanalıyla başka tariklerden sahih olarak nakledilmiştir. Buhârî bu hadisi *Sahih*’inde muallak olarak rivâyet etmiş, Tahavî, Hâkim, Beyhakî ve başkaları da bu hadisi tashih etmiştir.²⁰

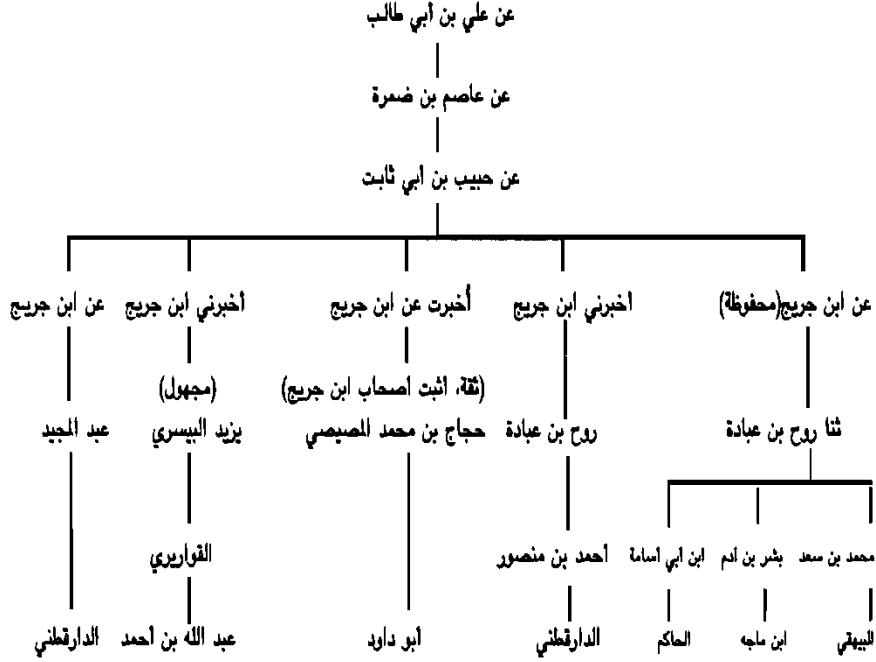
Her bir râvinin hadisi hangi sîga ile rivâyet ettiğini beyan etmekle beraber Hz. Ali tarihinin isnad şemasını sana arz ediyorum:

Hz. Peygamber (s.a.v.) “Uyuluğunu gösterme...” buyurmuştur.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Mizânü’l-i’tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1382/1963), 4/431; İbn Hacer, *Ta’cîlü’l-menfaa*, (Hindistân: Dâr’ul-Kitabi’l-Arabî, ts.), 455.

¹⁹ İbn Hacer, *et-Telhîsu’l-habîr*, (b.y: Medine-i Münevvere, 1964), 1/278. Abdullah Hâşim el-Yemânî bunu tashih etmiştir.

²⁰ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr vd. (Medine: Âlemü’l-Kütüb, 1414/1994), 1/475; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/200; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 3/345.

Aşağıda zikredilen rivâyetler, semâ tasrihinin kendisinde sahih olduğu örneklerdir:

1. Ebû Dâvûd *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Hâkim *Müstedrek*'inde ve Beyhakî *Sünen*'inde Abdülvâhid b. Ziyâd tarihiyle şu hadisi nakletmiştir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ وَاقِدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمْ الْمَرْأَةَ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَا يَدْعُوهُ إِلَى نِكَاحِهَا فَلْيَفْعَلْ"

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Biriniz bir kadına talip olduğu zaman kendisini o kadınla evlenmeye sevk eden uzuvlara bakmaya imkân buluyorsa bunu yapsın”²¹

Bu hadisin medârı Muhammed b. İshak’tır – ki o da müdellistir-. Nâsırüddîn el-Elbânî bu hadisi hasen kabul etti. Çünkü Muhammed b. İshak, Ahmed’in iki rivâyetinin birinde²² tahdis sîgası ile semâni tasrih etmiştir.

Mezkûr rivâyeti Ahmed b. Hanbel, “يعقوب بن ابراهيم بن سعد، عن عن ابنيه، عن ابن اسحق، حدثني داود بن الحصين به... الحديث.” tarikiyle rivâyet etmiştir. Yakup ve babası sika râvilerdir.²³ Dolayısıyla bu durumdaki semâ tasrihi sikanın makbul ziyâdesi kabul edilir.

2. Ahmed b. Hanbel bu hadisi *Müsned*’inde “عن بقرية بن الوليد، عن عن السري بن ينعم، عن مريح بن مسروق، عن معاذ بن جبل” tarikiyle rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Muâz’ı Yemen’e gönderince ona şöyle dedi: “Bolluk içinde yaşamaktan sakın...”. Münzirî ve Heysemî şöyle söyledi: Bu hadisin râvileri sikadır.²⁴

Nâsırüddîn el-Elbânî, Münzirî ve Heysemî’yi eleştirip şöyle demiştir: “Tedlîsle -tedlîsü’t-tesviye- ile meşhur olmasına rağmen Münzirî ve Heysemî, Bakıyye’nin an’ane ile rivâyet ettiği hadis hakkında sükût etmişlerdir.”²⁵

Ancak Ebû Nuaym’ın rivâyetinde Bakıyye tahdis sîgasıyla hadisi rivâyet edip semâni tasrih etmiş ve onun tedlîs şüphesi ortadan kalkıp böylece hadis sâbit olmuştur.

²¹ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 18 (No, 2082); Hâkim, *Müstedrek*, 2/179; Ahmed, 22/440; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 7/135

²² el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, (el-Mektebü’l-İslâmî), 1/155 (Hadis no: 99).

²³ İbn Hacer, *et-Takrîb*, 89.

²⁴ el-Münzirî, *er-Terğîb ve’t-terhîb*, 3/125; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, (Hindistan baskısı), 10/250.

²⁵ el-Elbânî, Muhammed Nâsırüddîn. *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, (Riyâd: Mektebetü’l-Maârif, 1415-1422/1995-2002), 1/204.

Ebû Nuaym, bu hadisi *Hilyetü'l-Evliyâ*'da²⁶ “حسن بن سفيان، حدثنا “ كثير بن عبيد، حدثنا بقرية بن الوليد، حدثنا السري بن ينعم، به...،” tarikiye tahriç etmiştir. Kesîr b. Ubeyd sikadır.²⁷ Bu nedenle onun semâ tasrihi sikanın makbul ziyâdesi sayılır.

3. Buhârî ve Müslim'in MüdeUlislerin Hadislerini Tahric Etme Konusundaki Metodu

Buhârî ve Müslim'de tedlîsle vasıflanmış râvilerin rivâyetlerinden pek çok hadis bulunmaktadır. Buhârî ve Müslim'in yöntemi, diğere münekkit âlimlerin yöntemidir. Şöyle ki, Buhârî ve Müslim, müdeUlis ancak semânı tasrih ettiğinde ondan hadis nakleder. Sika müdeUlis râvi, rivâyet ettiğı kimseden semânı tasrih ettiğinde tedlîsinin şüphesi ortadan kalkar ve rivâyetine muttasıl hükmü verilir. Hadis âlimlerinin açıkça belirttiğı gibi²⁸ Buhârî ve Müslim'in hadis rivâyet ettiğı bazı müdeUlis râvilerin kendilerinden tedlîs yapmadığı hocaları vardır. Dolayısıyla bu müdeUlislerin o hocalarından naklettiğı hadisler muttasıldır. Tedlîsle vasıflanan râvinin rivâyetinde geride geçen durumlardan (müdeUlisin semânı tasrih etmesi ve bazı hocalarından hadis naklederken tedlîs yapmaması) ve benzerlerinden biri bulunursa onunla hüküm verilir. Aksi takdirde müdeUlis *Sahih*'in başka yerinde veya *Sahih*'in dışında semânı tasrih etmiş demektir. Buhârî ve Müslim'in semâ tasrihinin olmadığı rivâyeti tercih etmesi, onun âli isnad olması veya bunun dışında başka bir faydadan dolayıdır.

Yukarıda zikredilen durumlardan biri olmazsa (yani müdeUlis semânı tasrih etmez veya bazı hocalarından tedlîs yapmadığı bilinmezse) *Sahih* sahibi (Buhârî ve Müslim) o hadisi ihticac için değıl

²⁶ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtül-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1394/1974), 5/155.

²⁷ İbn Hacer, *et-Takrîb*, 46.

²⁸ Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, *Şerhu'l-ileli't-Tirmizî*, thk. Nureddin Itr (Suriye: Dâru'l-Minhâc, 1440/2019), 2/751.

de mütâbeât ve şevâhidde rivâyet etmiştir. Mütâbeât rivâyetlerde de müsâmaha gösterildiği bilinen bir husustur. Zira itimat edilecek olan rivâyet, ancak Buhârî ve Müslim’in mütâbeât rivâyetlerin dışında naklettiği hadislerdir.

Diğer taraftan İbnü’s-Salâh, Nevevî ve başka âlimlerin da açıkça ifade ettiği gibi²⁹ Buhârî ve Müslim’de müdellislerin an‘ane ile gelen hadislerinin semâa hamledilmesi, Sadruddîn İbnü’l-Murahhil, İbn Dakîku’l-Îd gib bazı münekkit âlimlerin tevakkuf ettikleri bir yerdir. İbnü’l-Murahhil şöyle der: “Şüphesiz bu, delili olmayan bir iddiadır. Özellikle birçok hâfızın Buhârî ve Müslim’de veya ikisinden birinde gelen hadisleri, râvilerinin tedlîsi sebebiyle illetlendirdiğini gördük”.³⁰ İbn Dakîku’l-Îd şöyle demiştir: “Bu hadislerde semân sahih olduğunun bilindiğini iddia etmek, bilgisizce hüküm vermek ve sırf ihtimale dayanarak bir şeyi ispat etmektir”.³¹

Hâfız İbn Hacer, Mizzî’den şöyle nakletmiştir: “Müdellisin (an‘ane ile naklettiği) hadisin semâa hamledileceğini kabul etmek, ancak Buhârî ve Müslim’e olan hüsn-i zandan dolaydır. Çünkü müdellislerin rivâyet ettiği öyle hadisler vardır ki *Sahih*’de (Buhârî ve Müslim’de) o hadislerin başka tariki de yoktur.”³² İbn Hacer bu sözlerin ardından şöyle demiştir: “Müdellisin an‘ane ile naklettiği rivâyetler, ancak tahricinde müsâmaha gösterilen mütâbeât rivâyetlerde olur”.

İbn Hacer başka bir yerde şöyle demiştir: “(Buhârî’nin *Sahih*’inde) munkatî’ hadis olduğu iddiası, (sadece sahih hadisleri kitabına alacağına yönelik) şartı bilindiği için Buhârî’nin hadis rivâyet ettiği râvilerden kaldırılmıştır. Bununla beraber Buhârî’nin tedlîs veya irsal ile vasıflanan râvilerinin hükmü, an‘ane ile gelen hadislerinin

²⁹ Alâî, *Câmiu’t-tahsîl*, 113; İbn Hacer, *en-Nüket*, 2/635.

³⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, 2/635.

³¹ es-San‘ânî, *Tavdîhu’l-efkâr*, 1/322.

³² İbn Hacer, *en-Nüket*, 2/635.

araştırılmasıdır. Eğer bu hadislerde semâ tasrihi bulunursa itiraz ortadan kalkmıştır. Şayet semâ tasrihi yoksa itiraz bâkidir...”³³

Sahihayn'da bulunan müdeellislerin hadislerinde ya *Sahih*'in (Buhârî ve Müslim'in) içinde ya da dışında semâ tasrihi sâbittir. Bu hadisler hakkında herhangi bir tenkit söz konusu değildir. Tedlîs mertebelerinden birinci ve ikinci mertebede olan müdeellislerin rivâyeti de aynıdır.³⁴ Müdeellis, hocasından çokça hadis rivâyet edip onunla mülâzemeti (uzun süre beraberliği) olsa ve o hocasından yaptığı rivâyetlerde sağlam olduğu bilirse yine durum aynıdır. A‘meş'in Ebû Sâlih, en-Nehaî ve Ebû Vâil,³⁵ Hüseyim'in hocası Hüseyin, Süfyân es-Sevrî'nin Habîb b. Ebî Sâbit, Mansûr ve Seleme b. Küheyl,³⁶ Velid b. Müslim'in hocası Evzâî'den rivâyet ettiği hadisler de bu şekildedir. İbn Hacer, âlimlerin Velîd b. Müslim'in Evzâî'den yaptığı rivâyetle ihticâc ettiklerini açıklamıştır.³⁷

Âlimler, Humejd et-Tavîl'in Enes b. Mâlik'ten naklettiği rivâyetlerde olduğu gibi râvinin kendisinden tedlîs yaptığı hocası ile arasındaki vasıtayı bildiklerinde ve aradaki vasıta da sika olduğunda o râvinin rivâyetlerini kabul ederler. Hz. Enes ile Humejd et-Tavîl'in arasındaki vasıta Sâbit el-Bünânî'dir. O da sika bir râvidir.³⁸ İşte böyle râvilerin hocalarından yaptıkları rivâyetler muttasıldır.

³³ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, (Mısır: el-Matbaatü'l-Behiyye, ts.), 385.

³⁴ İbn Hacer, *Ta'rifü ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs*, thk. el-Bündârî, 23. Yani bu tarz rivâyetlerde de ilgili rivâyete bir eleştiri yöneltilemez (Çev.).

³⁵ Zehebî, *el-Mizân*, 2/414; Avvâd Hüseyin, *Rivâyâtü'l-müdeellisîn fi Sahih-i Müslim*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/200.), 71.

³⁶ İbn Receb, *Şerhu'l-ilel*, 2/751.

³⁷ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, 473.

³⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmün-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1405/1985), 5/220; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdülmüid Hân (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-İslâmiyye, 1393/1973), İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/306-308.

Şu‘be’nin A‘meş, Ebû İshâk, Katâde vb. müdellislerden rivâyeti gibi sika râvilerden bir grup, kendi nezdinde ancak semâ tasrihi sâbit olduğunda müdellislerden hadis rivâyet etmektedir. Şu‘be’nin şöyle dediği sâbittir: “Üç kişiden yaptığım tedlisle ilgili sizi temin ederim: A‘meş, Ebû İshak ve Katâde”.³⁹ Bundan dolayı Yahya b. Saîd el-Kattân şöyle demiştir: “Şu‘be’nin herhangi bir râviden rivâyet ettiği hadislerle ilgili olarak o râvi hakkında “Şu‘be falan kimseyi işitmiştir” demeye ihtiyaç duymazsın. Şu‘be, o râvinin durumunu sana temin etmiştir.”⁴⁰

Yahya b. Saîd el-Kattân’ın sözü, Şu‘be’nin araştırması hakkında genel bir ifâdedir ve Şu‘be’nin (yukarıdaki) sözüne muâriz değildir. Çünkü Şu‘be yukarıda tedlîs ile meşhur olan râvileri (A‘meş, Ebû İshâk ve Katâde) zikretmeyi kastetmiştir.

Aynı şekilde A‘meş’in an’ane ile hadis nakletmesi durumunda Hafs b. Gıyâs’ın A‘meş’ten yaptığı rivâyetler, semâ ve ittisale hamledilir. Bunun sebebi şudur: Çünkü Hafs, A‘meş’in semâını tasrih ettiği hadis ile tedlîs yaptığı hadisin arasını ayırıyordu.⁴¹

Hadis âlimleri müdellislerin rivâyetlerini tahriç ederken bu kâide ve prensiplere riâyet etmişlerdir. *Sahih* sahipleri Buhârî ve Müslim, bu kaide ve prensipleri bilme konusunda (başkalarına) mukaddemdir. Bundan dolayı onların metodu intikâ (râvinin rivâyetlerini seçerek alma) ve taharri (araştırma) üzerine mebnidir. Buhârî ve Müslim, müdellislerin hadislerinden *Sahih*’in içinde veya dışında müdellisin semâ tasrihiyle ya da geride geçen kâideleri dikkate almakla veya mütâbeât ve şevâhidle muhtemel olan bu inkitâi ortadan kaldıracak bir rivâyetin bulunmasıyla yahut tedlîs ihtimali olan rivâyetin sâbit diğer

³⁹ Beyhakî, *Ma‘rifetü’s-sünen ve’l-âsâr*, thk. Abdülmü‘tî Emîn Kal‘acî (Dımaşk-Beyrut: Câmiâtü’d-Dirâsâtü’l-İslâmiyye, 1412/1991), 1/151.

⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 1/162. Ayrıca bakınız İbn Hacer, *en-Nüket*, 1/259.

⁴¹ İbn Hacer, *Hedyü’s-sârî*, 398.

bir rivâyetin mütâbii olarak gelmesiyle kendileri katında sıhhati sâbit olan hadisleri seçerler. Mütâbeât rivâyetlerde müsamaha gösterilir. Zira bapta itimat edilen, ancak (babın temelini oluşturan) asıl hadislerdir.

Sahîh'in dışında semâ tasrihinin sübûtu, İsmâîlî'nin Buhârî veya Ebû Avâne'nin Müslim ya da Ebu Nuaym'ın Buhârî ve Müslim üzerine yazdığı müstahreçlere bakılarak bilinir. Aynı şekilde özellikle sıhhati iltizam eden kitaplardaki hadislerin tariklerine bakarak da semâ tasrihi bilinebilir. Hâfız İbn Hacer, müstahreçlerin faydalarını zikrederken şöyle demiştir: "Müstahreçlerin ikinci faydası, bu kitaplarda *Sahihayn*'da an'ane ile nakledilen müdeellislerin hadislerinin semâ tasrihinin bulunmasıdır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi genel olarak biliyoruz ki, Buhârî ve Müslim müdeellis râvinin o hadisi hocasından işittiğine vâkîf olmuştur. Ancak müdeellis râvinin, naklettiği hadisi kesin bir şekilde hocasından işitmesi, bir ihtimale dayanarak işittiğini söylemek gibi değildir. Dolayısıyla müstahreçte semâ tasrihinin bulunması, iki ihtimalden birini ortadan kaldırır."⁴²

Yani semâ tasrihinin müstahreçte bulunması, râviler arasındaki ittisali kesin hâle getirir. Bu ittisal zan değildir. Fakat Buhârî ve Müslim'in usulünde (babın aslını oluşturan rivâyetlerde) ya da şevâhid ve mütâbeâtta müdeellis râviden an'ane ile rivâyet ettiği hadislerin arasını ayırmak gerekir. Çünkü hadisin şevâhidde tahriç edilmesi, zarûrî olarak Buhârî ile Müslim'in *Sahîh*'in dışında semâ tasrihine itimat ettikleri manasına gelmez. Semâ tasrihi bazen *Sahîh*'in dışında bulunabilir. Ancak Buhârî ve Müslim veya ikisinden biri, söz konusu semâ tasrihinin hatalı olduğuna vâkîf oldukları için o hadisten yüz çevirmişlerdir. Semâ tasrihinin hatalı olduğu tecrübe, mûmârese (uygulama), râvilerin mertebelerini bilme ve rivâyeti kuşatan karineleri incelemekle bilinir.

⁴² İbn Hacer, *en-Nüket alâ İbni's-Salâh*, 1/322.

(Aşağıda gelen) işte şu örnekler, müdellislerin *Sahihayn*'daki hadislerine dair örneklerdir ki, *Sahih*'in dışında o hadislerde semâ tasrih etmişlerdir. Münekkit âlimler katında makbul olan sonra da makbul olmayan semâ tasrihinin örneklerini zikretmeye başlıyorum.

a. Müdellislerin Makbul Olan Semâ Tasrihinin Örnekleri

1. Müslim *Sahih*'inde “(كتاب النكاح، باب الأمر بإجابة الداعي)” şu hadisi nakletmiştir: “وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، ح حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ، فَلْيُجِبْ»

Hiz. Câbir'in rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim bir yemeğe çağrılırsa icâbet etsin”. Müslim bu hadisi şevâhidde rivâyet etmiştir.⁴³ İsnadda müdellis bir râvi olan Ebu'z-Zübeyr vardır ki hadisi an'ane ile nakletmiştir. Ancak Ebu'z-Zübeyr, Tahâvî'nin *Müşkilü'l-Âsâr* adlı eserinde rivâyet ettiği şu hadiste semâmı tasrih etmiştir: “حَدَّثَنَا يَزِيدٌ، ثنا أبو عاصم، قال ثنا ابن جريج، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ، فَلْيُجِبْ»...⁴⁴

Tahâvî'nin isnadı sahihtir ve kendisinde illet yoktur. Dolayısıyla bu hadisteki semâ tasrihi “sikanın makbul ziyâdesi” kabul edilir. Müslim'in tahriç ettiği Süfyân'ın rivâyetindeki an'ane, birçok isnadda olduğu gibi ihtisâr amacıyla Süfyân'ın rivâyet sîgasındaki tasarrufundan kaynaklanmaktadır. Süfyân'ın bazen tedlîs yaptığı bilinmektedir. Ancak Süfyân, sikalardan tedlîs yapmaktadır. Dolayısıyla tedlîsi bulunsa bile zarar vermez.

⁴³ Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1991), “Nikâh”, No, 105.

⁴⁴ Tahâvî, *Şerhu Müşkilü'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 8/28.

2. Müslim, “عن الأعمش، عن عبد الله بن مرة، عن مسروق، عن عبد الله بن مسعود” tarikiyle Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle dediğini nakletmiştir: “Yanaklarına vuran veya yaka-paça yırtan bizden değildir...”⁴⁵

A‘meş, üçüncü mertebeden müdelis bir râvidir. Ancak o, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’deki rivâyetinde semâını tasrih etmiştir.⁴⁶

3. Müslim, “عن قتادة، عن عبد الله بن شقيق، عن أبي ذر” isnadıyla rivâyet ettiğine göre Ebû Zer şöyle demiştir: Rasûlullah’a (s.a.v.) “Rabbini gördün mü?” diye sordum. O da “O bir nurdur, nasıl göreyim?” buyurdu.⁴⁷

Katâde, müdelis bir râvidir. İmam Ahmed’in *Müsned*’indeki rivâyetinde semâını tasrih etmiştir.⁴⁸

b. Hatalı Olduğu Halde *Sahîh*’in Dışında Semâı Tasrih Eden Müdelislerin Hadislerine Dair Örnekler

1. Müslim *Sahîh*’inde mütâbeât olarak şu hadisi tahriç etmiştir: “حدثنا أحمد بن عبد الله بن يونس، حدثنا زهير، حدثنا أبو الزبير، عن جابر، قال: غزونا مع رسول ﷺ قوما من جهينة...”

Hiz. Câbir’den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Cüheyne kabilesinden bir toplulukla savaştık...”⁴⁹

Bu hadisi Ebû Avâne *Müstahrec*’inde şöyle rivâyet etmiştir: “حدثنا الصغاني، قال: ثنا أحمد بن يونس، قال: ثنا زهير، قال: ثنا أبو الزبير أنه سمع “جابر بن عبد الله يقول: غزونا مع رسول الله ﷺ قوما من جهينة...”

Ebû’z-Zübeyr, Hiz. Câbir’i şöyle söylerken işitmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Cüheyne kabilesinden bir toplulukla savaştık...”⁵⁰

⁴⁵ Müslim, “İmân”, 165.

⁴⁶ Ahmed, *el-Müsned*, 7/432 (No, 4430)

⁴⁷ Müslim, “İmân”, 178.

⁴⁸ Ahmed, *el-Müsned*, 35/420 (No, 21527).

⁴⁹ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirin ve Kasruhâ”, 308.

Burada Ebû Avâne, kendine ait tarikile semâ tasrihi olduğu halde hadisi tahriç ederken, Müslim'in ise Ahmed b. Yunus tarikiyle semâ tasrihi olmadan hadisi rivâyet ettiğini görmekteyiz. Burada (Ebû Avâne'nin rivâyetinde gelen semâ tasrihindeki) hata es-Sağânî'den kaynaklanmaktadır. Çünkü Ahmed b. Yunus'un bu hadisi iki farklı şekilde rivâyet etmesi mümkün değildir. Zira âlimler, özellikle tedlîs ile itham edilen râviler hakkında senedin muttasıl olmasına delâlet edecek şeylere karşı son derece isteklidirler.

Bu hadisi Ali b. Ca'd da şöyle rivâyet etmiştir:⁵¹ “حدثنا هارون، ثنا “أسود بن عامر، ثنا زهير، ثنا ابو الزبير، أنه سمع جابرا...”

Esved b. Âmir sika bir râvidir.⁵² Ancak Ahmed b. Yunus sika ve hâfız bir râvidir.⁵³ Dolayısıyla Müslim'in Ahmed b. Yunus'dan semâ tasrihi olmaksızın rivâyet ettiği hadis, (Ali b. Ca'd'ın rivâyet ettiği) Esved b. Âmir'den rivâyet ettiği hadise takdim edilir.

Ali b. Ca'd'ın rivâyetindeki semâ tasrihi şâz kabul edilir. Burada bizim için İmam Müslim'in dikkati ve mahfuz rivâyetleri seçmesi konusundaki güzel tercihi ortaya çıkmaktadır. Müslim, Hz. Câbir'in bu rivâyetini daha önce Atâ'nın Hz. Câbir'den yaptığı rivâyete mütâbeat olarak getirmiştir.

2. Müslim *Sahîh*'inde şu hadisi nakletmiştir: “ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " أَمَرْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَحَلَّلْنَا، أَنْ نُحْرِمَ إِذَا تَوَجَّهْنَا إِلَى مَنْى، "قَالَ: فَأَهْلَلْنَا مِنَ الْأَبْطَحِ”

⁵⁰ Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *el-Müstahrec alâ Sahîh-i Müslim*, thk. Eymen b. Ârif ed- Dîmaşkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1988), 2/87.

⁵¹ Ebû'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî, *el-Müsned*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/ 1990), 388.

⁵² İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, 111.

⁵³ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, 111.

Hz. Câbir naklediyor: İhramdan çıkıp Mina'ya doğru yöneldiğimizde Rasûlullah (s.a.v.) (tekrar) ihrama girmemizi emretti. Biz de Ebtah'tan ihrama girdik.⁵⁴

Müslim bu hadisi Leys'in Ebû'z-Zübeyr'den onun da Hz. Câbir'den ve yine Ebû Hayseme'nin Ebû'z-Zübeyr'den onun da Hz. Câbir'den rivâyet ettiği hadise mütâbeat olarak muhtasar bir şekilde rivâyet etmiştir.

Müslim, Leys'in (bu ilimdeki) imâmeti, Ebû'z-Zübeyr'den sadece onun kendisine Hz. Câbir'den semâmı tasrihi ettiği rivâyetleri nakletmesi ve rivâyetinin konuyla ilgili en kâmil rivâyet olmasından dolayı rivâyetini öne almış, sonra ikinci olarak Ebû'z-Zübeyr'in semâ tasrihinin olduğu İbn Cüreyc rivâyetini getirmiştir. Ancak İbn Cüreyc'in rivâyetinde ihtisar vardır. Sonra Müslim, Ebû'z-Zübeyr'in an'anesi bulunan Ebû Hayseme rivâyetini zikretmiştir. Ardından da bu bahsi Yahya b. Saîd'in "عن ابن جريج، أخبرني أبو الزبير، عن جابر بن عبد الله" tarihiyle naklettiği rivâyetle bitirir. Yahya b. Saîd'in bu rivâyeti gerçekten muhtasardır. Ancak bu rivâyette "فأهللنا من الأبطح" ziyâdesi vardır. Bu ziyâde diğer rivâyetlerde zikredilmemiş ve an'ane ile nakledilen rivâyette gelmiştir. Bu nedenle Müslim bu rivâyeti sonraya bırakmıştır. Zira Müslim'in *Sahih*'inin mukaddimesinde açıkça belirttiği gibi rivâyetler içerisinde diğerlerinden daha sağlam olanı önce zikretmesi onun metodundandır.⁵⁵

Tahâvî'nin rivâyet ettiği hadiste Ebu'z-Zübeyr, semâmı tasrih etmiştir. Tahâvî hadisi şu şekilde nakleder: "حدثنا ابن مرزوق، قال: حدثنا...⁵⁶ مكي، قال حدثنا ابن جريج، قال أخبرني أبو الزبير، أنه سمع جابرا به..."

İbn Merzûk, İbrahim b. Merzûk b. Dînâr el-Emevî'dir, Mısır'a yerleşmiştir ve sika bir râvidir. Vefâtından önce gözleri kör olmuştur.

⁵⁴ Müslim, "Hac", 139.

⁵⁵ Müslim, *Mukaddime*, 5.

⁵⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/192.

Bundan sonra yaptığı rivâyetlerde hata yapar ve bundan dönmezdi. Nesâî de ondan hadis tahriç etmiştir.⁵⁷

Ebu’z-Zübeyr ile Hz. Câbir arasındaki semâ tasrihi konusunda böyle bir râviye itimat edilmez. Böylece her ne kadar semâ tasrihi olsa da bu gibi tariklerden yüz çevirmesiyle İmam Müslim’in dikkatini görmekteyiz. Bunun (yani Müslim’in dikkatinin) sebebi şudur: Müslim, İbn Merzûk gibi râvilerin tarikinden gelen semâ tasrihine güvenilemeyeceği ve itimat edilemeyeceğini bilmektedir. Buradaki semâ tasrihinin hatalı olması uygundur. Buradan bu rivâyetteki semâ tasrihiyle tek kalan râvinin mertebesinden habersiz olarak Tahâvî’nin rivâyetine itimat eden ve onu sahih kabul eden⁵⁸ araştırmacının hatası ortaya çıkmaktadır. Eğer araştırmacı bu yoldan çıkıp Müslim’in rivâyetinin mütâbeâtta olmasına itimat etseydi daha sağlam ve daha doğru olurdu.

3. Müslim -şevâhidde- hac kitabının “Medîne’nin fazileti” babında “عن أبي الزبير، عن جابر” tarihiyle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle dediğini rivâyet eder: “Şüphesiz İbrahim Mekke’yi haram kılmıştır. Ben de Medîne’nin iki taşlığının arasını haram kıldım. Onun ağacı kesilmez, avı da avlanmaz”.⁵⁹

Ebu’z-Zübeyr, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçen rivâyette semâni tasrih etmiştir. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “حدثنا حسن، حدثنا ابن لهيعة، أخبرنا أبو الزبير، أخبرني جابر بن عبد الله...”⁶⁰

Fakat biz Ahmed b. Hanbel’in isnadında Abdullah b. Lehîa’nın olduğunu görmekteyiz. Hâfız İbn Hacer onun hakkında şöyle der: “Sadûktur, kitapları yandıktan sonra rivâyetleri karıştırmaya başladı

⁵⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’l-tehziib*, 94.

⁵⁸ Memdûh, Mahmûd Saîd, *Tenbîhü’l-Müslim, ilâ teaddi’l-Elbânî alâ Sahîh-i Müslim*, (Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü’l-Mücellled’il-Arabî, 1432/2011), 75.

⁵⁹ Müslim, “Hac”, 1362.

⁶⁰ Ahmed, *el-Müsned*, 23/393 (No, 15233).

(yani ihtilât geçirdi).”⁶¹ Âlimler, hadisi İbn Lehîa’dan rivâyet eden Hasen’i “ihtilâtta önce ondan rivâyet edenler” içinde zikretmedi. Burada İbn Lehîa’nın kendinden daha güvenilir olan Süfyân es-Sevrî’ye muhâlefet ettiğini bulmaktayız. Hiç şüphe yok ki, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki semâ tasrihi şâzıdır. Öyleyse Müslim’in bu rivâyetle ilgilenmeyip şevâhidde Ebu’z-Zübeyr tarikiyle gelen hadisin rivâyetiyle yetinmesinde şaşılacak bir durum yoktur.

4. İcâzet, Münâvele ve Vicâdede Semâ Tasrihinin Tedlîsi

Tedlîsin bu türü, Ebû'l-Yemân’ın Şuayb’dan, Salih b. Ebî'l-Ehdar’ın Zührî’den ve Mahreme b. Bükeyr’in babasından yaptığı rivâyetler hakkında denildiği gibi hadisi hocalarından semâ veya arz yoluyla almadığı halde muhaddisin (râvinin) icâzet veya münâvele ya da vicâde yoluyla aldığı hadisi rivâyet ederken “haddesenâ” veya “ahberenâ” sîgasını kullanmasıyla olur. Âlimler bunu (hadisin sıhhatine) tesir eden tedlîsten saymamışlardır. Bunun sebebi, bu şekilde tedlîs ile rivâyet edilen hadis hakkında ya ittisal ya da inkitâ ile hüküm verilmesidir. Dolayısıyla burada ittisali vehmettirme söz konusu değildir.

Ebû Bekir el-Hatîb’in zikrettiğine göre semâ delâlet eden edâ lafızlarının en üstünü “سمعت فلانا يقول كذا” (Falana şöyle söylerken işittim) ifadesidir. Çünkü bu lafız, tedlîsi kabul etmediği gibi icâzet veya mükâtebe ile alınan rivâyetlerde de neredeyse hiç kullanılmamıştır. “Ahberenâ” veya “haddesenâ” sîgası ise böyle değildir. Zira âlimlerin bir kısmı icâzet yoluyla alınan rivâyetlerde “haddesenâ” ve “ahberenâ” sîgasının kullanılmasına cevâz vermişlerdir. Hasan-ı Basrî’den (öl. 110/728) “حدثنا ابو هريرة” (Ebû Hüreyre bize tahdis etti) dediği rivâyet edilmiştir. Hasan-ı Basrî’nin bu sözü şöyle tevil edilmiştir: “Ebû Hüreyre bu hadisi Basralılara rivâyet etmiştir. Hasan-ı Basrî de Basralılardandır.” Hasan-ı Basrî, o vakit (Ebû Hüreyre’nin Basralılara hadis tahdis ettiği zaman)

⁶¹ İbn Hacer, *Takribü't-tehziib*, 319.

Medine’de idi. Hasan-ı Basrî, Ebû Hüreyre’den hiçbir şey işitmemiş, icâzet veya mükâtebe yoluyla aldığı rivâyetlerde “semi’tü lafzını kullanmamıştır.”⁶²

Hâfız Alâî, Ebû Bekir el-Hatîb’i bu sözünden dolayı birkaç açıdan eleştirmiştir:

1. Sözüne itimat edilen müdellislerden bir kimsenin hadisi hocasından doğrudan almadığı rivâyetlerde “haddesenâ” veya “ahberenâ” lafzını kullandığı bilinmemektedir. Hadis imamlarının hepsi sika bir müdellisin “haddesenâ” veya “ahberenâ” lafzını kullanarak rivâyet ettiği hadisin kabul edildiğinde ittifak etmişlerdir. Eğer tedlîsten kaynaklanabilecek hatanın bu iki lafza ulaştığı kabul edilecek olursa bu durum, herhangi bir müdellisten nakledilen hiçbir haberin kabul edilmemesine yol açar. İcma ise bunun aksinedir.

2. Ebû Bekir el-Hatîb’in Hasan-ı Basrî’den naklettiği “حدثنا أبو هريرة” ifadesi, iki sebepten dolayı söylediğimiz bu kâideye (birinci maddede zikredilen kâideye) itiraz olarak gelmez: Ya bazılarının dediği gibi Hasan-ı Basrî’nin Ebû Hüreyre’den semâi vardır, ya da bu (yani Hasan-ı Basrî’nin Ebû Hüreyre’den hadis rivâyet ederken “haddesenâ” sîgasını kullanması), Hasan-ı Basrî’den rivâyet edenlerin hatasıdır. Bu râviler Hasan-ı Basrî’nin Ebû Hüreyre’den hadis işittiğine inanıp “عن” lafzını “حدثنا” ile değiştirmişlerdir. Bu, Ebû Zür’a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî’nin tercihidir. İbn Ebî Hâtim şöyle der: “Ebû Zür’a’yı şöyle söylerken işittim: ‘Hasan-ı Basrî, Ebû Hüreyre’den ne hadis işitti ne de onu görmüştür’. Ebû Zür’a’ya ‘Hasan-ı Basrî’nin “حدثنا أبو هريرة” dediğini söyleyen kimse hakkında ne dersin?’ denilince ‘O hata yapmıştır’ cevabını verdi.

3. Hoca, kendisinden rivâyet eden kimseye hadis işittirmeyi kast etmediğinde râvi, o hocadan hadis rivâyet ederken “haddesenâ” veya “ahberenâ” değil, “semi’tü” der. Mesela Berkânî, “Ebu’l-Kâsım el-

⁶² Hatîb, *el-Kifâye*, 413; Alâî, *Câmiu’t-tahsîl*, 114.

Ebendûnî'yi şöyle söylerken işittim” diyordu. Hatîb, Berkânî'ye bu şekilde yaptığı rivâyeti sorunca Berkânî, el-Ebendûnî'nin hadis rivâyetinde zor bir kimse olduğunu zikretmiştir. Berkânî, el-Ebendûnî'nin kendisini göremeyeceği bir yerde oturuyor ve el-Ebendûnî, onun geldiğini bilmiyordu. Berkânî, el-Ebendûnî'nin yanına gelen kimseye rivâyet ettiklerini işitiyordu. Bundan dolayı Berkânî, ondan hadisi naklederken “semi'tü” diyor, “haddesenâ” demiyordu. Çünkü el-Ebendûnî'nin naklettiği hadis ile Berkânî kastedilmiyordu. Böylece “haddesenâ” veya “ahberenâ” lafzının, semâa delâleti hususunda “semi'tü” lafzından daha üstün olduğu ortaya çıkmıştır.⁶³

Alâî'nin sözünü⁶⁴ şu şekilde kayıtlamak gerekir: “Haddesenâ” veya “ahberenâ” sîgasıyla hadisi nakleden kimsenin müdeUis olmaması ve tedlîsü's-sîgayı kastetmemesi gerekir. İbn Receb el-Hanbelî (öl. 795/1393), Ebû't-Tayyib et-Taberî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: “MüdeUisin “ahberenâ” sözüyle ihticac edilmez. Çünkü bu bazen icâzet olabilir”.

İbn Receb der ki “Bu görüş zayıftır. Zira “ahberenâ” sîgasının icâzette kullanılmasının aynısı “haddesenâ” lafzı için de geçerlidir. Çünkü birçok âlime göre “haddesenâ” sîgasının icâzette kullanılması caizdir.”⁶⁵

Hâfız İbn Hacer, Hatîb'in zikrettiği şu bilgiyi nakletmiştir: “MüdeUisin “ahberena” sîgası ile naklettiği rivâyetin kabul edilmemesi gerekir. Çünkü müdeUislerin bazıları bu sîgayı semân dışında kullanmaktadır. Hatîb, buna şöyle cevap vermiştir: “Bu lafzın

⁶³ Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 114.

⁶⁴ Makale sahibinin “Alâî'nin sözü” ifadesi ile tam olarak neyi kastettiği âşikar olmamakla birlikte yukarıda Alâî'den yapılan iktibastan hareketle semâa delâlet hususunda Alâî'nin “haddesenâ” ya da “ahberenâ” sîgasının “semi'tü” sîgasından daha üstün olduğuna dair değerlendirmesi, söz konusu makale sahibinin maksadı olsa gerektir. (Çev.)

⁶⁵ İbn Receb, *Şerhu'l-ilel*, 1/265.

zâhiri, semâdır. Lafzı zâhirinden başka bir şeye hamletmek mecazdır. Dolayısıyla lafzı zâhirine hamletmek daha uygundur”.

Hâfız İbn Hacer, Hatîb’ten yaptığı alıntıyı şu sözüyle değerlendirmiştir: “Hatîb’in bu cevabı, tedlîsü’s-sîga ile vasıflanmayan râviler hakkında güzel bir cevaptır. Ebû Nuaym el-İsfahânî’nin icâzette “ahberenâ”, semâda ise “haddesenâ” sîgasını kullanması bilinen bir husustur. Mağripli birçok hâfız da aynı şeyi yapmaktadır. Öyleyse dikkatli olmaya ihtiyaç vardır”.⁶⁶

Ehl-i ilimden birçok kimseye göre muhaddisin (râvinin) icâzet veya münâvele yoluyla aldığı hadislerde “haddesenâ” ve “ahberenâ” sîgasını kullandığı sabit olduğu için Ebû Nuaym’ın yaptığı gibi “ahberenâ” lafzının icâzette kullanılması (hadisin sıhhatine) zarar vermez. Aşağıda gelen örnekler münâvele veya icâzet yoluyla alınan hadislerde bazı muhaddislerin “ahberenâ” lafzını kullandığına delâlet etmektedir:

1. Ebû Bekir İbnü’l-Esram’ın Ebû’l-Yemân’dan naklettiğine göre Ebû’l-Yemân şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel bana şöyle dedi: “Kitapları Şu‘be’den nasıl işittin?” Ben de “Bir kısmını ona okudum, bir kısmını o bana okudu, bazısını bana icâzet verdi, bazısını da münâvele yoluyla aldım.” Bunun üzerine bana “Bunların hepsinde ahberena Şu‘be de”⁶⁷ dedi.

Bu, İmam Ahmed’in râvinin icâzet ve münâvele ile aldığı hadisi “ahberenâ” lafzı ile nakletmesine razı olduğuna delâlet eder. Aynı şeyi İbn Receb de Mâlik ve Evzâî’den nakletmiştir.⁶⁸ Şuayb’ın Ebû’l-Yemân’ın kendisinden nakletmesine izin verdiği rivâyetlerin bazısı, Şuayb’ın da içinde bulunduğu hadis talebelerinin Ebu’l-Yemân’dan kendilerine hadislerini nakletmeye izin isteyip onun da “Bu hadisleri

⁶⁶ İbn Hacer, *en-Nüket alâ İbni’s-Salâh*, 2/633.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Mervezî rivâyeti), thk. Dr. Vasiyyüllâh (Hindistan: ed-Dâru’l-Selefiyye, ts.), 132; İbn Receb, *Şerhu’l-ilel*, 1/265.

⁶⁸ İbn Receb, *Şerhu’l-ilel*, 1/265.

benden rivâyet edin” dediği hadislerdir. Bundan sonra Ebu'l-Yemân “Ahberenâ Şuayb”⁶⁹ diyordu. Ebû'l-Yemân'ın Şuayb'tan rivâyet ettiği hadis *Sahihayn*'da tahriç edilmiştir.

2. Hatîb el-Bağdâdî'nin zikrettiği de aynı şekildedir: “Ebû Nuaym'ın bazı şeyler de gevşek davrandığını gördüm. Bunlardan bir tanesi de açıklama yapmaksızın icâzetle aldığı rivâyetleri “ahberenâ” sîgası ile nakletmesidir”.⁷⁰

el-Münzirî, Hatîb'in zikrettiğini şu sözüyle değerlendirmiştir: “Beyan etmeksizin icâzetle alınan rivâyetin “ahberenâ” sîgası ile nakledilmesi, İbn Cüreyc ve başkaları gibi ulemadan bir grubun görüşüdür. İmam Mâlik ve Medinelilerin görüşü de bunun caiz olduğudur. Dolayısıyla bu mezhebin Ebû Nuaym'ın görüşü olması uzak değildir. Böyle bir şey imamlar hakkında cerh sayılmaz”.⁷¹

Aynı şekilde Zehebî de Ebû Nuaym'ın tercemesinde şunları söyler: “Büyük âlimlerden biridir, sadûktur, delil olmaksızın aleyhinde konuşulmuştur.” Sonra Zehebî, Hatîb'in sözünü nakledip şöyle söyledi: “Bu, Ebû Nuaym ve başkalarının kabul ettiği görüştür ve tedlîsin bir türüdür”.⁷²

Fakat Zehebî, başka bir yerde şöyle demiştir: “Ebû Nuaym, bunu nadiren yapmaktadır. Ben, çoğu kere Ebû Nuaym'ı şöyle söylerken gördüm: Ebû Ca'fer bana yazdı, Ebû'l-Abbas el-Esam bana yazdı, Meymûn b. Râşid bize kitabından haber verdi (ahberenâ). Fakat ben Ebû Nuaym'ı Abdullah b. Ca'fer'e (başkaları tarafından) okunan

⁶⁹ İbn Receb, *Şerhu'l-ilel*, 1/264.

⁷⁰ Zehebî, *Siyer*, 17/460; *Tezîratü'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 3/197; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406., *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406), 77.

⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, 77. Bu bilgiyi muhakkik Abdullah el-Kâdî dipnotta nakletmiştir.

⁷² Zehebî, *el-Mizân*, 1/111; Zehebî, *Siyer*, 12/ 454; *Tezîratü'l-huffâz*, 3/197.

rivâyetlerde şöyle söylerken gördüm: “Abdullah b. Ca‘fer bana haber verdi (ahberenâ)”. Zâhir olan bunun icâzet olmasıdır.⁷³

Sehâvî'nin İbn Hacer'den naklettiğine göre bu, Ebû Nuaym'a ait bir ıstılahtır. Kendisi de bunu açıkça ifade etmiş ve şöyle demiştir: “Ahberenâ lafzına “icâzetin”, “kitâbetin”, “ketebe ileyye” ya da “ezine lî” ifadelerinden birini ilave etmeksizin mutlak olarak “ahberenâ” dediğimde bu, icazettir, mutlak olarak “haddesenâ” dediğimde ise bu semâdır”.⁷⁴

Ebû Nuaym'ın ıstılahı bilindiğinde bir problem yoktur. Ancak Ebû Nuaym'ın bu kullanımı, onun kendisine icâzet veren hocanın kitabından rivâyet ettiği ya da aradaki vasıtanın bilinip de sika olduğu sabit olan rivâyetlerde geçerlidir. Ebû Nuaym'ın eğer kendisine icâzet veren hocanın kitabından vasıta ile hadis yazar ve bu vasıta da bilinmezse veya vasıtanın sika olmadığı bilirse, bu durum (hadisi sıhhatine) zarar veren şeylerdendir ve o hadise itimat da edilmez. Nitekim Ebû Nuaym böyle bir şey yapmıştır. Zira o, Ebû'l-Hasen b. Miksem – Ca‘fer el-Belvî tarihiyle aldığı rivâyeti doğrudan Ca‘fer el-Belvî'den⁷⁵ rivâyet etmiştir. Halbuki İbn Miksem sika bir râvi değildir.⁷⁶

Bu, Ebû Nuaym'ın rivâyetlerine ancak semâmı açık bir şekilde tasrih ettiği yerlerde itimat edileceği anlamına gelmektedir.

3. İbn Cüreyc hakkında zikredilen rivâyet de bunun örneklerindedir: İbn Sa‘d'ın Vâkîdî'den, onun da Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd'dan rivâyet ettiğine göre Abdurrahman şöyle demiştir: İbn Cüreyc'in yanında bulundum. Hişâm b. Urve'ye geldi ve dedi ki:

⁷³ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 3/197.

⁷⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, 1/222.

⁷⁵ Müellif, bu râvinin ismini “جعفر البلوي” şeklinde verse de bu hatadır. Doğrusu “جعفر الخلدی” olmalıdır. (Çev.)

⁷⁶ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Tarihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 9/307.

“Ey Ebâ'l-Münzir! Falana verdiğin sahife, senin hadisin mi?” Abdurrahman da “Evet” diye cevap verdi. Vâkıdî der ki: Bundan sonra İbn Cüreyc'i şöyle söylerken işittim: “Hişâm bana sayılamayacak kadar hadisi tahdis etti.”⁷⁷

Hatîb, Ali b. Medîni'den isnadıyla şöyle nakleder: Yahya b. Saîd'e İbn Cüreyc'in Atâ el-Horasânî'den “ابن جريج، عن عطاء الخرساني” naklettiği hadisi sordum. Yahya da “Zayıf” cevabını verdi. Yahya'ya dedim ki “(İbn Cüreyc'in Atâ'dan naklettiği hadisi) ahbereni sîgası ile naklettiğini söyleyen (kişinin durumu ne olacak)?”. Yahya dedi ki “Bu bir şey değil. Bunların hepsi zayıftır. Bu, sadece Atâ el-Horasânî'nin İbn Cüreyc'e verdiği bir kitaptır.”⁷⁸

İbn Receb şöyle dedi: “Bu, Yahya b. Saîd'in münâvele ile yapılan rivâyeti caiz görmediğine delâlet eder. Ancak Yahya b. Saîd'in İbn Cüreyc'in Atâ'dan yaptığı rivâyetleri zayıf görmesi, Atâ'nın İbn Cüreyc'e o kitabın rivâyet etmesine izin vermemesine hamledilir.”⁷⁹

Hatîb, bu rivâyeti “باب من كان ينكر الإجازة ولا يعدها شيئا” (İcâzeti kabul etmeyen ve onu bir şey saymayan kimseyle ilgili bir bab) başlığı altında zikretmiştir. Bu, bana göre Yahya el-Kattân'ın kendisiyle bilindiği teşeddüdün (aşırı sıkı davranmanın) bir türüdür. Çünkü rivâyet ve amel açısından muhaddislerin cumhuru, icâzet ile yapılan rivâyeti caiz görmüşlerdir. Bundan dolayı Hatîb şöyle demiştir: “İcâzeti kabul edenler daha çoktur”. Hatîb bu görüşüne şu olayı delil getirmiştir: Nebî (s.a.v.), Abdullah b. Caş'a bir mektup yazdı, mektubu mühürleyip ona verdi ve onu bir grup sahâbi ile birlikte Nahle tarafına doğru gönderip şöyle söyledi: “İki gün gitmedikçe mektuba bakma. Sonra onun içindekine bak.”

⁷⁷ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Tunus-Kâhire: Dâru't-Türâs, 1379/1970), 115; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, 6/405.

⁷⁸ Hatîb, *el-Kifâye*, 452; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 6/406.

⁷⁹ İbn Receb, *Şerhu'l-ilel*, 1/262.

Hatîb der ki: “İcâzetle nakledilen hadisle amel etmenin vacip olduğunu düşünen ulemanın bir kısmı nakli meşhur olan şu hadisi delil getirmişlerdir: Nebî (s.a.v.) Berâe suresini bir sahifenin içerisine yazdı ve onu Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk’a verdi. Sonra Hz. Ali’yi gönderdi. Hz. Ali sahifeyi ondan aldı. Bu sahifeyi Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) okumadı. Hz. Ali de Mekke’ye ulaşana kadar okumadı. Sonra onu açıp insanlara okudu. İşte bu, hükmün sübûtu ve onunla amelin vacip olması hususunda semâ gibi olmuştur.”

Hatîb şöyle dedi: “Hâfız Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh’a sordum ve dedim ki “İcâzet hakkında ne dersin?” O da “İcâzet, sahihtir, kendisiyle ihticac edilir” diye cevap verdi ve Abdullâh b. Ukeym’in şu hadisini delil getirdi: “Rasûlullâh (s.a.v.) bize mektup yazdı.” Ebû Nuaym şöyle dedi: Kendisine yetiştiğim hocalarımızdan Ebû’s-Şeyh hariç her biri icâzetle hadis rivâyetini câiz görüyorlar ve bunu kullanıyorlardı. Ebû’s-Şeyh ise icâzeti (güvenilir) bir şey görmüyordu.⁸⁰

İbn Cüreyc de birçok âlim gibi icâzetle hadis rivâyetini câiz görüyordu. Hatîb, İbn Cüreyc’den bunu ifade eden pek çok rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerden bir tanesi de Hatîb’in Süfyân b. Uyeyne’den naklettiği rivâyettir. Süfyân b. Uyeyne şöyle dedi: İbn Şihâb’ın yanındaydım. Sonra İbn Cüreyc geldi ve yanında hem ön hem de arka tarafında hadis yazılı küçük bir kağıt “ثَلَاثُ قُرْطَاسٍ” vardı. Ardından İbn Cüreyc şöyle dedi: “Ey Ebû Bekir (İbn Şihâb)! Bunu senden rivâyet edeyim mi?” İbn Şihâb da “Evet” diye cevap verdi.⁸¹

Daha önce zikredilenlerden anlaşılıyor ki, mütekaddim ulemanın bir kısmı icâzette “ahberenâ” ve “nebbeenâ” sîgasını kullanmış veya buna izin vermiştir. Ancak mütekaddim ulemanın çoğunluğu, “haddesenâ” ile “ahberenâ” sîgasının “semi’tü” manasını içerdiği görüşündedir. Halbuki bazı râviler, işitmediği rivâyetlerde

⁸⁰ Hatîb, *el-Kifâye*, 449.

⁸¹ Hatîb, *el-Kifâye*, 457.

“haddesenâ” ve “ahberenâ” sîgasını kullanmışlardır. Bundan dolayı bazı münekkit âlimler müdellise nispetle ihtiyatlı davranmışlar ve hadisi “haddesenâ” veya “ahberenâ” lafzıyla rivâyet etse bile müdellisin rivâyetini kabul etmemişlerdir. İşte Abdülhak el-İşbîlî, “*el-Ahkâmü'l-vüstâ*” isimli eserinde Haccâc b. Ertât’ın rivâyet ettiği hadis hakkında şöyle der: “Haccâc b. Ertât, çok tedlîs yapan birisidir. Bu hadiste de “haddesenâ” dememiştir. Böyle deseydi, onun hadisi yine huccet olmazdı”.⁸²

Abdülhak el-İşbîlî’nin “Böyle deseydi, onun hadisi yine huccet olmazdı” sözü muhtemeldir ki, Haccâc b. Ertât’ın “haddesenâ”yı icâzetle ve buna benzer şekilde hocadan işitmeden tahammül ettiği hadislerde kullanmasından veya kendi katında Haccâc’ın zayıf olması sebebiyle söylemiştir. Allah en iyi bilendir.

İşte şu, münekkit âlimlerin tenbih ettiği şeydir: Müdellisin senedindeki “haddesenâ” ve “ahberenâ”, herhangi bir sebepten dolayı semâ manasını yerine getirmeyebilir. Ebû'l-Hasen İbnü'l-Kattân, bunu açıkça ifade etmiş ve buna Müslim’in tahriç ettiği şu iki hadis üzerine yaptığı değerlendirmeyi delil getirmiştir:

1. اخبرنا إسحاق بن منصور، قال اخبرنا حبان بن هلال، قال اخبرنا أبان، قال اخبرنا يحيى، أن زيدا، حدثه أن أبا سلام، حدثه عن أبي مالك الأشعري، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «الطهور شرط الإيمان...»⁸³

“Temizlik imanın yarısıdır...”⁸³

2. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ، ح وَحَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ - وَاللَّفْظُ لَهُ - أَخْبَرَنَا حَبَّانُ بْنُ هِلَالٍ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، أَنَّ زَيْدًا، حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا سَلَامٍ، حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ، حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ ..."

“Ümmetinde câhiliyet âdetlerinden kalma dört şey vardır ki...”⁸⁴

⁸² İbrâhîm b. Sıddîk, *İlelü ilmi'l-hadîs min hilâli kitâbi beyâni'l-vehemi ve'l-îhâm li'bni'l-Kattân*, (el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1415/1995), 2/68-69 (Abdülhak el-İşbîlî'nin *el-Ahkâmü'l-vüstâ* isimli eserinden naklen).

⁸³ Müslim, “Tahâret”, 223.

Hâfız İbn Receb şöyle der: “Yahya b. Ebî Kesîr’in Zeyd b. Sellâm’dan semâının olup olmaması hususunda ihtilaf edilmiştir. Yahya b. Mâin, bunu kabul etmemiş, İmam Ahmed ise isbat etmiştir. Bu rivâyette de Yahya b. Ebî Kesîr, Zeyd’den semâmı tasrih etmiştir”.⁸⁵

İbn Receb’in kastı şudur: “Sika müdellis “haddesenâ” dediğinde bu rivâyet ittisâle hamledilir” diye bilinen kâideye binâen müdellis, sika olduğu halde hadisi “haddesenâ” ile rivâyet ettiğinde senet muttasıldır ki bu, müdellisin rivâyetini kabul etme hususunda cumhur ulemanın görüşüdür. Ancak Ebu’l-Hasen el-Kattân’ın başka bir görüşü vardır. Şöyle ki, zikredilen tarikten gelen bu iki hadisin tenkidi konusunda onun derin bir anlayışı vardır. Ebu’l-Hasen, bu tarikte inkıta’ olmakla birlikte söz konusu iki hadisi tashih ederek sükût etmesi sebebiyle Abdülhak el-İşbîlî’yi ayıplayıp şöyle demiştir:

“Bilmelisin ki, bu iki hadiste bakılması gereken başka bir yer vardır ki o da Yahya b. Ebî Kesîr ile Zeyd b. Selâm’ın arasındır. İnsanlar (âlimler) bu hadisin munkatı’ olduğunu söylemiştir. İbn Ebî Hayseme, İbn Maîn’in şöyle dediğini nakletmiştir: “Yahya b. Ebî Kesîr, Zeyd b. Selâm’dan bir şey işitmemiştir.” Abbas ed-Dûrî, İbn Maîn’den şunu da ziyâde etmiştir: “Yahya b. Ebî Kesîr, Zeyd ile karşılaşmamıştır. Ancak Zeyd’in kardeşi Muâviye, Yahya’nın yanına gelip ona içinde kardeşi Zeyd’in hadisleri olan bir kitap verdi. Yahya da Zeyd’den tedlis yapmış ve ondan bir şey işitmemiştir.” Bana göre İbn Mâin’in bu sözünün araştırılması gerekir. Zira Yahya b. Ebî Kesîr, aynı isnadda her iki hadiste Zeyd’in hadisi kendisine tahdis ettiğini zikretmiştir. Yahya da sika, sıdk ve emânet sahibi bir râvidir. Zann-ı galip şudur ki, Zeyd, hadislerini rivâyet etmesi için Yahya’ya izin vermiş ve kardeşi Muâviye Zeyd’in icâzetini Yahya’ya ulaştırmıştır.

⁸⁴ Müslim, “Cenâiz”, 943.

⁸⁵ İbn Receb, *Câmi’u’l-’ulûm ve’l-’hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi’i’l-kilem*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1422/2001), 2/5.

Sonra da Yahya, bu hadisleri “haddesenâ” diyerek Zeyd’den rivâyet etmiştir. En güzeli Yahya’nın hadisi naklederken “haddesenî icâzetem” demesiydi. Yahya’nın mezhebi, tedlîsin caiz olmasıdır. Hatta kendisi de bunu yapmıştır. Yahya’nın Zeyd’den rivâyetinde semâ olduğu zannedilmiştir. Halbuki Yahya’nın Zeyd’den semâi yoktur.

Abbas ed-Dûrî şöyle demiştir: “Yahya b. Maîn’i şöyle söylerken işittim: Bazı muhaddisler der ki: “Yahya b. Ebî Kesîr gibisini görmedim. Biz ona sabahleyin hadis naklederdik. O da bize akşam hadis nakleledi. (Bununla Yahya b. Ebî Kesîr’in tedlîs yaptığını kastetmektedir.)” Dârekutnî şöyle demiştir: “Yahya b. Ebî Kesîr, çok tedlîs yapardı.” Öyleyse her müdeUlisin an‘ane ile yaptığını rivâyette olduğu gibi Yahya b. Ebî Kesîr’in an‘ane ile naklettiğini rivâyette de ihtilaf vardır. (MüdeUlisin an‘ane ile yaptığını rivâyet hakkında iki görüş vardır: Ya inkıtâ‘ ortaya çıkana kadar bu rivâyet makbuldür, ya da ittisal ortaya çıkana kadar merduttur).

Yahya b. Ebî Kesîr’in hadisi hakkında yukarıda söylenilen şeye şunun da ilave edilmesi gerekir: Yahya b. Ebî Kesîr, hadisi “haddesenâ” ve “ahberenâ” sîgası ile rivâyet etse de kesin bir şekilde o hadiste semâi olduğu söylenemez. Çünkü Yahya’nın o hadisi icâzetle alması muhtemeldir. Ancak Yahya, semâını tasrih ettiğinde o hadiste tenkit söz konusu değildir (rivâyte ettiğini hadis kabul edilir). Zira o sika, hâfız, sadûk bir râvidir. Dolayısıyla onun semâını tasrih ederek yaptığını rivâyet ihtilafsız bir şekilde kabul edilir.”⁸⁶

Yahya b. Ebî Kesîr’in Zeyd b. Selâm’dan icâzetle hadis rivâyet ettiğini sâbittir. Hatîb, isnadıyla Evzâî’den şöyle nakleder: “Yahya b. Ebî Kesîr, bana bir sahîfe verdi ve “Bunu benden rivâyet et dedi”. Zührî’ye de bir sahîfe verdi ve “Bunu benden rivâyet et” dedi.”⁸⁷

⁸⁶ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî, *Beyânü’l-vehem ve’l-ihâm* thk. el-Hüseyn Âyet Saîd (Riyâd: Dâru’t-Taybe, 1418/1997), 1/378.

⁸⁷ Hatîb, *el-Kifâye*, 463.

Ayrıca bu konuda Yahya b. Ebî Kesîr'in selefi vardır ki o da İmam Mâlik'tir. Kâdî İyâz İbn Vehb'e kadar uzanan isnadıyla ondan şöyle nakleder: “Mâlik b. Enes'in yanındaydım. Elbisesinin içinde *Muvatta*'ı taşıyan bir adam onun yanına gelip “Ey Ebâ Abdillah! İşte bu senin *Muvatta*'ındır. Ben bunu yazdım ve (başka nüshayla) mukabele ettim. Onu (rivâyet etmem için) bana icâzet ver” dedi. İmam Mâlik “İcâzeti verdim” dedi. Adam da “(Hadisi rivâyet ederken) “Haddesenâ Mâlik” mi veya “Ahberenâ Mâlik” mi diyeyim?” diye sordu. İmam Mâlik de “İkisinden istediğini söyle” dedi.⁸⁸

Yine Kâdî İyâz, senediyle Ziyâd b. Yunus'tan şunu nakleder: Ziyâd der ki: İsa b. Miskîn şöyle dedi: “İcâzet, büyük bir sermayedir. Râvinin (icâzet yoluyla aldığı hadisi naklederken) “haddesenâ fülân” ve “ahberenâ fülân” demesi câizdir”.

Kâdî İyâz, isnadıyla Ebû Mervân et-Tubbenî'den şöyle nakleder: “İcâzet bana göre ancak icâzet veren, icâzet verdiği kişiye neyi icâzet verdiğini belirlediği zaman sahihtir. Öyleyse râvinin icâzetle aldığı hadisi rivâyet ederken “haddesenâ” diyebilir.”⁸⁹

Hâtîb'in Süfyân es-Sevrî'den senediyle naklettiğine göre icâzet yoluyla alınan hadisin rivâyeti konusunda Mekkeliler ve Iraklılar, meseleyi Süfyân'a taşıdılar. Süfyân, icâzetle hadis rivâyet edilebileceğine dair Kûfelilere karşı Mekkelilerin lehinde hüküm verdi. Dediler ki “Ey Ebâ Abdillah! (İcâzetle hadis rivâyet ederken) nasıl diyelim?” Süfyân da “Haddesenâ deyin” dedi.⁹⁰

Yine Hatîb, Abbas b. Velîd b. Mezîd'den senediyle şöyle nakleder: İbn Şuayb'ı şöyle söylerken işittim: “Evezâ ile karşılaştım. Yanımda da onun hadislerinden yazdığım bir kitap vardı. Dedim ki “Ey Ebâ Amr! Bu, senin hadislerinden yazdığım bir kitaptır”. Evezâ de “Onu getir” dedi. İbn Şuayb der ki: Evezâ, kitabı aldı ve evine gitti.

⁸⁸ Kâdî İyâz, *el-İlmâ*, 90.

⁸⁹ Kâdî İyâz, *el-İlmâ*, 90.

⁹⁰ Hatîb, *el-Kifâye*, 464.

Ben de evime gittim. Birkaç gün sonra (elinde) kitapla benimle karşılaşınca “İşte bu senin kitabındır. Ben onu (elimdeki nüshaya) arz edip tashih ettim.” Ben de dedim ki “Ey Ebâ Amr! Onu senden rivâyet edeyim mi?” O da “Evet” dedi. Ben “Gidip de “Ahberenî Evzâi” diyeyim mi? deyince “Evet” diye cevap verdi.

Ebu'l-Fadl Abbas b. Velîd şöyle der: “Ben de Evzâi'nin dediği gibi diyorum”.⁹¹

Kâdî İyâz der ki: “Bir grup âlim icâzet yoluyla alınan hadisin rivâyetinde “haddesenâ” ve “ahberenâ” sîgasının kullanılabilceği görüşünü benimsemiştir. Bu görüş, İbn Cüreyc ve mütekaddim ulemadan bir topluluktan da nakledilmiştir... Ebu'l-Abbas İbn Bekir el-Mâlikî, *Kitâbü'l-vicâze* isimli eserinde İmam Mâlik ile Medinelilerin de bu görüşte olduğunu nakletmiştir. Usulcülerden Cüveynî de buna cevaz vermiştir. Cüveynî'nin dışında pek çok usulcü ise “haddesenâ” sîgasının icâzette kullanılmasına izin vermemiştir.⁹²

Kâdî İyâz, “*فيما كتب به الي*”, “*فيما اجاز لي*”, “*اخبرني فلان اننا*” gibi icâzet, kitâbet vb. yollarla alınan hadisi rivâyet ederken hangi tabirlerin kullanılacağı konusunda muhaddislerin görüşünü naklettikten sonra şöyle der: “Temyiz mümkünse bu, muhaddis (râvi) için daha uygundur.”⁹³ Temyiz, kendisinden ilim aldığım hocalardan hadis rivâyeti konusunda hassas ve dikkatli (ehli't-teharrî) olanlardan gördüğüm bir şeydir. Meselenin tahkik açısından incelenmesine gelince; geride geçen asıllar (icâzet, kitâbet vb. tahammül yolları) sahih olduğunda râvinin hadisi rivâyet ettiği sîgalar arasında bir fark yoktur. Bu asıllar, hadisin nakli için sahih yollardır ve bu yollarla alınan bir hadisi “*حدثنا*”, “*اخبرنا*”, “*انبأنا*” sîgalarından biriyle nakletmek

⁹¹ Hatîb, *el-Kifâye*, 461-462.

⁹² Kâdî İyâz, *el-İlmâ'*, 132.

⁹³ Kâdî İyâz'ın “temyiz” ifadesi ile maksadı -Allahü a'lem- şudur: Râvi hadisi hocasından hangi yolla aldıysa (icâzet, kitâbet vb.) diğer tahammül yollarıyla karışmayacak şekilde bunu açıkça ifade etmesi ve hadisi bu sîga ile nakletmesidir. (Çev.)

eşittir. Çünkü râvi hadisi hocadan işittiğinde, bunun “hocanın talebesine hadisi haber verme” anlamı taşıdığına hiçbir şüphe yoktur. Aynı şekilde her ne kadar talebe hocanın ağzından bir kelime bile işitmese de talebe hocaya hadisi okuyup hoca da ona hadisi rivâyet etmesi için izin verir veya onu onaylarsa bu da hakikaten hoca tarafından söz konusu hadisi talebeye haber verme anlamına gelir. Yine hoca hadisi talebesine yazsa veya hadisi rivâyet etmesine izin verse bu da hakikaten hocanın hadisi talebeye haber verdiği manasına gelir. Bu sayılanların tamamı, sanki talebenin hocasından o hadisin veya kitabın tamamını işitmiş gibi hakikaten ihbar ve talebenin hocasının kendisine zikrettiği senetle o hadisi rivâyet etmesinin doğruluğunu bildirmektir. Bu, hakikat ve mecaz açısından lugatın gereği ve lugatçıların örfüdür. Lugatta bu ifadeler arasında bir fark yoktur.”⁹⁴

5. Cemi‘ Zamirinin Kullanılmasıyla Semâ Tasrihinin Tedlîsi

Bu, râvinin cemi‘ zamirini kullanarak “haddesenâ” veya “ahberenâ” demesidir. Âlimler, bu üslubun râvinin hocadan işitmediği hadislerde kullanıldığını zikretmiştir. Çünkü râvi bu sığayla kendisi bir topluluktan olduğu halde “Falan kimse hadisi kavmimize rivâyet etti” manasını kastetmiştir. Râvinin kavmi hadisi o hocadan işitmiştir. Ancak râvi hocadan o hadisi işitmemiş, bu sığayla kavmiyle beraber hadisi hocadan işitmiş izlenimi verdiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı Hâtîb, “haddesenâ” kelimesini (semâa delâlet etme hususunda) “semi‘tü” kelimesinden mertebe bakımından daha aşağı saymış, bu görüşüne ehl-i ilimden bazılarının kendilerine icâzet verilen hadislerde “haddesenâ” demesini ve Hasan-ı Basrî’den rivâyet edilen “haddesenâ Ebû Hüreyre” sözünü delil getirmiştir. Hasan-ı Basrî’nin bu sözü “Hasan-ı Basrî Basralılardan olduğu halde Ebû Hüreyre hadisi Basralılara rivâyet etti” şeklinde tevil edilmiştir. Hasan-ı Basrî o vakit

⁹⁴ Kâdî İyâz, *el-İlmâ’*, 133.

(Ebû Hüreyre o hadisi Basralılara rivâyet ettiği zaman) Medîne'deydi ve Ebû Hüreyre'den hiçbir Şey işitmemiştir.⁹⁵

Bu ibârenin bu sîga ile kullanılması konusunda dűŐündükten sonra bu sîgayı söyleyen râvi için birkaç durum olduđunu gördüm:

Birinci durum: Râvi, kendisinden hadis rivâyet ettiği hocaya yetiŐmiŐ ve onunla likâsı sâbit olmuştur. Bu durum hakkında Bulkînî Şöyle der: “MüdeUlis “ahberenâ” dediğinde bu lafzın zâhiri, semâdır. Bu lafzı semâdan başka yere hamletmek mecazdır. Lafzın zâhire hamledilmesi evladır.”

Bu, Bulkînî'nin dediği gibidir. Ancak eğer râvinin mezhebi, İbn Cüreyc, Yahya b. Ebî Kesîr ve Ebû Nuaym gibi kendisine icâzet verilen hadislerde “haddesenâ ve “ahberena” sîgasının kullanılması ise bu husus Bulkînî'nin söylediğinden istisna edilir. Bu âlimler iŐitmedikleri hadislerde “haddesenâ” ve “ahberenâ” sîgasını söylemiŐlerdir. Ancak o hadisi kitâbet veya icâzet yoluyla almıŐlardır.

İkinci durum: Râvinin kendisinden rivâyet ettiği hocayla muâsır olmasıdır. Ancak râvinin o hocayla karşılaşmadığı sâbittir. Bunun örneklerinden biri Şudur: Ali b. Medînî Şöyle dedi: “Hasan-ı Basrî, İbn Abbas'tan (r.a.) ne bir Şey işitmiş ne de onu görmüştür. İbn Abbas'ın Basra'da olduğu günlerde Hasan-ı Basrî Medine'de idi. Hz. Ali, İbn Abbas'ı Basra'ya vali tayin etmiş ve kendisi Sıffîn'e doğru yola çıkmıştır.” Ali b. Medînî, Hasan-ı Basrî'nin hadisindeki “İbn Abbas bize Basra'da hutbe verdi” sözü hakkında Şöyle der: “Hasan-ı Basrî'nin bu sözü Sâbit'in “İmrân b. Husayn bizim yanımıza geldi”, Mücâhid'in “Ali bizim yanımıza geldi” ve yine Mücâhid'in “MücâŐi' b. Mes'ud bizimle savaŐa çıktı” sözü gibidir.”⁹⁶

⁹⁵ Hatîb, *el-Kifâye*, 411.

⁹⁶ İbn Ebi Hâtim, *el-Merâsîl*, thk. Şükrullâh Ni'metullâh Kûcânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1397), 33; Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, 163.

Ebû Hâtim şöyle der: Hasan-ı Basrî, İbn Abbas'tan hadis dinlememiştir. Onun “İbn Abbas bize hutbe verdi” sözü “Basralılara hutbe verdi” anlamına gelmektedir.⁹⁷

Hâfız İbn Receb de Ebû Hâtim'in dediğini desteklemiş ve şöyle demiştir: “Aynı şekilde “haddesenâ” sîgası, bazen irsalde (yani munkatı‘ rivâyetinde) de kullanılır. Nitekim Hasan-ı Basrî “haddesenâ İbn Abbas” demiş ve onun sözü “İbn Abbas, Basralılara hadis rivâyet etti” şeklinde tevil edilmiştir. Ancak bu nadir bir kullanımdır. Hüküm ise gâlib olanadır”.⁹⁸

Her ne kadar böyle bir kullanım nadir olsa da bu sîgayı kullanıp zâhirini kastemeyip bilmeyen kimseye rivâyet ettiği hocadan hadisi işittiğini vehmettirdiği sâbit olan râviden sakınmak gerekir.

Üçüncü Durum: Hasan-ı Basrî'nin “Sürâka b. Mâlik bize tahdis etti...” sözü gibi muâsarât olmadığı için râvi, hadisi rivâyet ettiği kimseye yetişmemiştir. Ali b. Medîni şöyle demiştir: “Bu, Hasan-ı Basrî'nin Sürâka'dan hadis işitmesini kalbin uzak gördüğü bir isnaddir. Şu kadar var ki Hasan-ı Basrî'nin “Sürâka bize tahdis etti” sözünün manası “Sürâka insanlara tahdis etti” demektir. İşte bu mana, en uygun olandır”.⁹⁹

İshak b. Mansûr'un Yahya b. Mâin'den naklettiğine göre Halid el-Asrî, Süleyman el-Fârisî'ten hadis işitmemiştir. İshak, Yahya'ya “Halid, “Süleyman el-Fârisî bize geldiğinde” diyor (Bu konu hakkından ne dersin)?” deyince Yahya “Hâlid, Süleyman'ın Basra'ya geldiğini kastediyor”¹⁰⁰ diye cevap verdi.

Geride geçen durumlarda muâsarâtın olmaması karinesiyle râvinin “haddesenâ”, “verade aleynâ” ve benzeri sözleriyle kendi

⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, 34, Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, 163.

⁹⁸ İbn Receb, *Şerhu'l-İlel*, 1/356.

⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, 33; Alâî, *Câmiu't-tahsîl*, 163.

¹⁰⁰ Alâî, *Câmiu't-Tahsîl*, 172.

belde halkını kastettiği bilinmektedir. Ayrıca râvi, tahdîs sîgasını sadece kendine değil, topluluğa nispet etmiştir. İbnü'l-Kattân, deccâlin öldüreceği adamlarla ilgili *Sahîh-i Müslim*'de gelen şu hadisi, "haddesenâ" sîgasını söyleyen râvinin hadisi naklettiği hocadan işittiği konusunda kesin bir ifade olmadığına delil getirmiştir:

"Sen, Rasûlullah'ın (s.a.v.) bize haber verdiği "حدثنا به" deccâlsin...". Bu adamın sonradan (kıyâmete yakın) geleceği bilinmektedir.¹⁰¹ Adamın "Rasûlullah'ın (s.a.v.) bize haber verdiği "حدثنا به" sözü, "Rasûlullah (s.a.v.) Müslümanlara haber verdi ki, o adam da Müslümanlardandır" demektir.

İbnü'l-Kattân'ın delil getirdiği rivâyet, aksine delâlet edecek bir karine olmadıkça "haddesenâ" lafzında asıl olanın semâ olduğunu nefyetmez. İbnü'l-Kattân'ın delil getirdiği hadis, iddia ettiği şeye delâlet etmez. Çünkü kelâm (yani söz konusu konumuz), ancak semân mümkün olduğu yerle ilgilidir. Semân mümkün olmamasına gelince; bu durumda Ebû Talha'nın "Şüphesiz ben Allah Teâlâ'yı şöyle söylerken işittim: Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe asla ulaşamazsınız" sözü gibi karineyle kelâmı mecaza hamletmek kesinleşmiştir.

Bulkînî şöyle der: Şüphesiz Ebû Talha'nın maksadı şudur: "Allah'ın kelâmını peygamberinin (s.a.v.) diliyle işittim."¹⁰²

Râvinin, cemi' zamirine isnad edilen "haddesenâ" ve benzeri sîgaları kullanıp da muâsarâtın olmaması karinesiyle bu kelimeyi mecâz olarak kullandığı örneklerden biri Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği şu hadistir:

¹⁰¹ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehem ve'l-ihâm*, 2/379-380. Hadisin kaynağı için bkz. Müslim, "Fiten", 2938.

¹⁰² Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî, *Mehâsinü'l-İstîlâh*, thk. Âişe bint eş-Şâtî (b.y: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1973), 170; İbn Hacer, *en-Nüket*, 2/633.

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: لَمَّا اخْتُصِرَ سَلْمَانُ بَكِي وَقَالَ: " إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدَ إِلَيْنَا عَهْدًا فَتَرَكْنَا مَا عَهْدَ إِلَيْنَا أَنْ يَكُونَ بُلْغَةً أَحَدِنَا مِنَ الدُّنْيَا كَرَادِ الرَّكَبِ " قَالَ: ثُمَّ نَظَرْنَا فِيمَا تَرَكَ فَأِذَا قِيَمَةٌ مَا تَرَكَ بِضْعَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَمًا

Hişâm'ın Mansûr'dan, onun da Hasan-ı Basrî'den naklettiğine göre Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Selman (r.a.) vefat edeceği sırada ağlayıp şöyle dedi: "Şüphesiz Rasûlullah (s.a.v.) bize bir tavsiye de bulundu. Sonra biz, onun bize tavsiye ettiği şeyi, "yani bizden birine dünyadan yetecek olan miktar, yolcunun azığı gibidir tavsiyesini" terk ettik. Hasan-ı Basrî der ki: Hz. Selman'ın bıraktığı şeylere baktık. Bir de ne görelim, bıraktığı şeylerin kıymeti yirmi küsur dirhem."¹⁰³

Hasan-ı Basrî, müdelleştir ve an'ane ile hadisi nakletmiştir. Şu kadar var ki o, sözünün bağlamında "ثم نظرنا" demiştir. Bu sözün zâhiri, Hz. Selman'ın vefatı anında onun yanında olduğuna ve sözünü işittiğine delâlet eder. Ancak Hasan-ı Basrî'nin maksadının, "İbn Abbas bize hutbe verdi" sözünde olduğu gibi "Hz. Selmân'ın yanına giren kavmimiz baktı" olması muhtemeldir. Buna delâlet eden ve destekleyen rivâyetlerden biri Ebû Nuaym'ın Hammâd b. Seleme tarihiyle Habîb'ten, onun da Hasan'ı Basrî'den naklettiği şu rivâyettir: "فلما مات نظروا في بيته" (Hz. Selman vefat edince evine baktılar...) Sonra Hasan-ı Basrî hadisin aynısını zikretti. Bundan dolayı Hasan-ı Basrî'nin "نظرنا" kelimesinin geride geçen manada veya râviler tarafından yapılan bir tahrif olması da muhtemeldir. Asıl olan " ثم نظروا" ifadesidir.¹⁰⁴ Allah en iyi bilendir.

6. Müdellisin Semâ Tasrihinin İletlerini Ortaya Çıkarma Konusunda Münekkit Âlimlerin Takip Ettiği Yöntemler

Münekkit âlimler, bu konuda genel olarak (senet veya metindeki) illetleri ortaya çıkarma konusunda itimat ettikleri yöntemlere dayanmışlardır. Hıfzı daha kuvvetli râvinin veya sayı bakımından

¹⁰³ Ahmed, *el-Müsne'd*, 39/115 (No, 23711).

¹⁰⁴ el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahiha*, 4/293.

fazla olan râvilerin veya hocasıyla mülâzemeti fazla râvinin ya da bir belde halkının başkalarının rivâyetine tercih edilmesi gibi teferrüd ve muhâlefetin bilinmesi ve karinelere yardımcı alma müdeUllisin semâ tasrihinin illetlerini bilme yöntemlerindedir. Aynı şekilde kitabından rivâyet edenin hafızasından rivâyet edene tercih edilmesi ve tecrübe, araştırma (mümârese), râvilerin mertebelerini ve hocalarına göre konumlarını bilmekle beraber her bir hadisin özel olarak incelenmesiyle bilinen tercih ettirici diğere karinelere de müdeUllisin semâ tasrihindeki illeti keşfetme yöntemlerindedir.

MüdeUllisin Semâ Tasrihinin İUletlerini Keşfetme Hususunda Âlimlerin İzlediğı Yollar

1. Her Râvinin Hocasından Hadis Rivâyetindeki Gerçek Durumunu Bilme: Bu, münekkit âlimin müdeUllisin hocalarını iyice bilmesidir. MüdeUllisin rivâyeti, kendisinden o senedin dışında başka rivâyeti olmayan bir hocadan geldiğinde bununla, rivâyetin aslının an'ane ile olduğuna ve semâ tasrihinin hata olduğuna delil getirilir.

Bunun örneğı daha önce geçen şu rivâyettir: Tirmizî, hocası Buhârî'ye Yahya b. Saîd el-Kattân'ın rivâyet ettiği şu hadisi sordu:

حدثنا ابن جريج، عن اسحاق بن عبد الله، عن انس بن مالك، قال: قال رسول الله
" مَنْ قَالَ - يَعْني - إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ: بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ،
يُقَالُ لَهُ: كُفَيْتَ، وَوُقِيَتْ، وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ " "

"Bir adam evinden çıkınca 'Bismillah tevekkeltü alallah, lâ havle velâ kuvvete illa billah: Allah'ın ismiyle (dışarı çıktım). Allah'a tevekkül ettim, güç ve kuvvet sadece Allah'dandır derse, o zaman kendisine, 'kötülöklere karşı koymakta yeterli hale getirildin (ve onlardan) korundun' diye karşılık verilir. Bunun üzerine şeytan ondan uzaklaşır"¹⁰⁵

¹⁰⁵ Tirmizî, "Da'vât", 35 (No, 3426); Ebû Dâvûd, "Edep", 104 (No, 5095); Tirmizî, *el-İlelü'l-kebir*, 2/910, Bab numarası 407.

Bunun üzerine Buhârî dedi ki: “Bu hadisi bana “عن يحيى بن سعيد، “Bu hadisi bana “عن ابن جريج” şeklinde rivâyet ettiler. Bu hadisin dışında İbn Cüreyc’in İshak b. Abdillâh’tan rivâyetini bilmiyorum. İbn Cüreyc’in İshak’tan semâını da bilmiyorum.”¹⁰⁶

Ancak İbn Hibbân bu hadisi “حجاج بن محمد حدثنا ابن جريج، حدثنا اسحاق، عن انس بن مالك” tarikiyle nakletmiştir.¹⁰⁷ Bu rivâyette İbn Cüreyc semâını tasrih etmiştir.

el-İlelü’l-kebîr kitabının muhakkiki, İbn Hibbân’ın rivâyetinde semâ tasrihi olduğu için bunu hadisin sıhhatine delil getirmiştir. Ancak Ebû Dâvûd bu hadisi, başka bir yoldan, “حجاج بن محمد، عن ابن جريج، عن اسحاق...” tarikiyle rivâyet etmiş ve İbn Cüreyc tahdis sîgasıyla semâ tasrihinde bulunmamıştır. Bu da İbn Hibbân’ın rivâyetinin şaz olduğuna delâlet eder. Buhârî’nin İbn Cüreyc’in İshak b. Abdillâh’tan semâını bilmemesi de bu görüşü destekler. Allah en iyi bilendir.

2. Metnin Nekâreti: Bunun misâli, Bezzâr’ın “الأعمش، عن ابي صالح، عن ابي سعيد” tarikiyle rivâyet ettiği şu hadistir: Safvân b. Muattal’ın hanımı Rasûlullah’a (s.a.v.) geldi ve dedi ki: “Ey Allah’ın peygamberi! Şüphesiz ki eşim, namaz kıldığımda beni dövüyor, oruç tuttuğumda bana iftar ettiriyor. Güneş doğana kadar sabah namazını kılmıyor. Ebû Saîd dedi ki: -Safvân da Hz. Peygamber’in yanındaydı- Hz. Peygamber (s.a.v.) ona sordu. Bunun üzerine Safvân şöyle dedi: “Hanımımın “namaz kıldığımda beni dövüyor” sözüne gelince; şüphesiz o, kendisini nehyettiğim halde benim suremi okuyor. “Oruç tuttuğumda bana iftar ettiriyor” sözüne gelince; Ben, sabredemeyen genç bir adamım...”

¹⁰⁶ Tirmizî, *el-İlelü’l-kebîr*, 2/910.

¹⁰⁷ İbn Hibbân, *Sahih*, (Mevâridü’z-zam’ân, No, 590).

Bezzâr der ki: “Bu hadisin metni münkerdir. Belki de A‘meş bu hadisi sika olmayan birisinden alıp tedlîs yaptı ve hadisin senedinin zâhiri sahih oldu. Bana göre bu hadisin aslı yoktur.”¹⁰⁸

İbn Sa‘d’ın rivâyetinde A‘meş, hadisi tahdis sîgasıyla rivâyet etmiştir. Bununla birlikte Bezzâr ve başkaları buna iltifat etmediler ve A‘meş’in hadisinin münker olduğuna hükmettiler.

Hâfiz İbn Hacer, Bezzâr ve başkalarının bu hadisi münker görmelerinin sebebini hadisin, Buhârî ve Müslim’in rivâyet ettiği ifk hadisinde şöyle gelmesiyle açıklamıştır: Hz. Âişe şöyle demiştir: “Bu mesele, hakkında dedikodu yapılan adama (Safvan b. Muattal’a) ulaştı ve “Sühbânellâh! Allah’a yemin olsun ki ben hiçbir kadının elbisesini açmadım...” dedi.

Sahîh bir rivâyette hadis şöyle nakledilmiştir: “Allah’a yemin olsun ki ne helal ne de haram asla bir kadınla cima etmedim”.

Taberânî’nin İbn Abbas’tan rivâyet ettiği hadis de şöyledir: “(Safvân), kadınlara yaklaşıyordu”.

Hâfiz İbn Hacer, şu görüşü tercih etmeye meyletmiştir: Safvân’ın “Allah’a yemin olsun ki ben hiçbir kadının elbisesini açmadım...” sözü, Bezzâr’ın münker gördüğü mezkûr kıssadan öncedir ve Safvân’ın ifk hâdisesinden¹⁰⁹ sonra evlenmesine de hiçbir mâni yoktur. Ancak Taberânî’nin “Kadınlara hiç yaklaşıyordu” rivâyeti ve İbn Hacer’in bizzat kendisinin İbn İshak’tan yaptığı “Şüphesiz Safvân, nefesine hâkim olan bir kimseydi” rivâyeti bu değerlendirmeyi zayıflatır.

3. Cemâate muhâlefet: Bunun örneği Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde rivâyet ettiği hadistir:

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1379), 8/462.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 8/462; Nâsir el-Fehd, *Menhecü’l-mütekaddimîn fi’t-tedlîs*, (Riyâd: Advâü’s-selef, 1422/2001), 238.

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ: قَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ عَلَى الْمُنتَهَبِ قَطْعٌ، وَمَنْ انْتَهَبَ نَهْبَةً مَشْهُورَةً فَلَيْسَ مِنَّا

“(Birisinin malını) açıktan zorla alanın (müntehibin) eli kesilmez. Açıktan olan bir malı zorla alan bizden değildir”

Ebû Dâvûd aynı senetle şu hadisi nakletmiştir: Hz. Câbir der ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hâine el kesme yoktur.”

Ebû Dâvûd der ki: “Bu iki hadisi İbn Cüreyc, Ebu’z-Zübeyr’den işitmemiştir. Bana Ahmed b. Hanbel’in “İbn Cüreyc, bu iki hadisi Yasin ez-Zeyyât’tan işitti” dediği ulaştı. Bu iki hadisi Muğire b. Müslim, Ebû’z-Zübeyr’den, o Hz. Câbir’den o da Rasûlullah’tan (s.a.v.) rivayet etmiştir.”¹¹⁰

Nesâî de bu hadisi Süveyd tarikiyle şöyle nakletmiştir: “أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، مَا عَمِلَ شَيْئًا” (İbn Cüreyc doğru bir şey yapmadı). İbn Cüreyc bize göre bu hadisi Ebû’z-Zübeyr’den işitmedi. Allahü a’lem. Bu hadisi İbn Cüreyc’den İsa b. Yunus, el-Fadl b. Musa, İbn Vehb, Muhammed b. Rabîa, Mahled b. Yezîd Basralı sika bir râvi olan Seleme b. Saîd -ki İbn Ebî Safvan Seleme’nin zamanının en hayırlısı olduğunu söylemiştir- rivâyet etmiştir. Onlardan hiç birisi bu hadiste “حدثني ابو الزبير” dememiştir. İbn Cüreyc’in bu hadisi Ebû’z-Zübeyr’den işittiğini zannetmiyorum.”

Nesâî, İbn Cüreyc’in “ahbereni” sîgasını kullanarak bu hadisi Ebû’z-Zübeyr’den rivâyet ettiği bir tariki zikretmiş, sonra bu hadisi İbn Cüreyc’in Ebû’z-Zübeyr’den an’ane ile rivâyet ettiğini ispat eden bir grup âlimin rivâyetine itimat ederek illetlendirmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 13 (No, 4391).

¹¹¹ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün’im eş-Şelbî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 7/39 (No, 7421).

Aynı şekilde Dârimî de bu hadisi “ عن ابي عاصم، عن ابن جريج، ” tarihiyle nakletmiştir.¹¹² İbn Mâce ve İbn Ebî Şeybe de bu hadisi Ebû Âsım tarihiyle İbn Cüreyc’den an’ane ile rivâyet etmiştir.¹¹³

Bunların tamamı (Dârimî ve Nesâî’nin illetlendirdiği rivâyet) cemâatin (İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe ve Nesâî’nin yukarıda İbn Cüreyc’ten naklettiğini söylediği râvilerin) rivâyetine muhâliftir. Bu nedenle münekkit âlimler hadisin zayıf olduğunda ittifak etmiş ve İbn Cüreyc ile Ebû’z-Zübeyr arasında vasıta olduğunu beyân etmişlerdir ki o da Yâsir ez-Zeyyât’tır.¹¹⁴

4. Vâsıtanın Bilinmesi: İbn Ebî Hâtım şöyle dedi: “Babamı işittim. Müemmil’in Süfyân’dan rivâyet ettiği bir hadis zikretti. Süfyân dedi ki: Habîb b. Ebî Sâbit bize tahdis etti, Habîb dedi ki: Bana ulaştığına göre bir adam Allah’ın peygamberi Hz. Yakub’un (aleyhisselâm) yanına uğradı. Hz. Yakub’un kaşları gözlerinin üzerine düşmüştü. Gözlerini bir bez parçası ile kaldırdı. Sonra adam “Seni gördüğüm bu hale getiren nedir?” deyince Hz. Yakub da “Uzun zaman ve üzüntülerin çokluğu...” diye cevap verdi.

Ebû Hâtım der ki: “Süfyân’ın bu hadisi Habîb’ten işitmediği söylenir. Süfyân bu hadisi ancak Eslem el-Minkarî’den, o da Habîb’ten dinlemiştir.”¹¹⁵

¹¹² Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suûdî Arabistan: Dâru’l-Muğnî li’n-Neşri ve’t-Tevzî, 1412/2000), “Hudûd”, 8 (No, 2356).

¹¹³ İbn Mâce, “Fiten”, 3 (No, 3935); Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1409), 5/527.

¹¹⁴ İbn Ebî Hâtım, *el-İlel*, 4/188; Ebû Ya’lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvîni, *el-İrşâd fî ma’rifeti ’ulemâ’i’l-’hadîs*, thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, ts.), I, 352; İbnü’l-Cevzî, *el-İlelû’l-Mütenâhiye fî’l-ehâdisi’l-vâhiye*, thk. İrşâdü’l-Hak el-Eserî (Pakistan; İdâretü’l-Ulûmi’l-Eseriyye. 1401/1981), 2/309. Bu misalin zikredilmesinde Nâsır el-Fehd’in “*Menhecü’l-mütekaddimîn fî’t-tedlîs*” kitabından istifade ettim, 205.

¹¹⁵ İbn Ebî Hâtım, *el-İlelû’l*, 5/64.

Ebû Hâtim burada (Süfyân ile Hâbîb) arasındaki vasitanın varlığına delâlet eden bir rivâyetin gelmesine itimat edip Süfyân'ın semâ tasrihine iltifat etmemiştir. İbn Ebî Şeybe bu hadisi *Musannef*'inde şöyle rivâyet etmiştir:¹¹⁶ “حدثنا معاوية بن هشام قال حدثنا ”سفيان عن اسلم المنقري عن حبيب بن ابي ثابت قال...”

Sonuç

Bu araştırmanın sonunda böyle bir çalışmaya muvaffak kıldığı için Allah Teâlâ'ya hamd ediyor, konunun incelenmesine muvaffak kılınmış olmayı ümit ediyorum. Bu çalışmanın sonunda kıymetli okuyucuya zikredeceğim şu sonuçlara ulaştım.

Araştırmanın sonuçları: Buraya kadar zikredilen araştırmadan aşağıdaki şu neticelere ulaşılmıştır:

1. Hadis âlimleri, müdellisin kendisiyle likâsı sâbit olan hocasından semânı tasrih etmesine önem vermişlerdir. Bunun sebebi senedin muttasıl olduğundan emin olmaktır. Ancak onlar, hatayla semâ tasrihinin olmasına karşı dikkatliydi. Bu da muhaddislerin senedin zâhirine aldanmadıklarını desteklemektedir.

2. Hadis ilmiyle meşgul olan bazı kişiler, semâ tasrihinde illetin vuku bulduğuna dikkat etmeyip işin zâhirine bakarak bazı hadislerin sıhhatine hükmetmişlerdir. Bu da mütekaddim dönemdeki münekkit âlimlerin yönteminin güvenilirliğini ve genel olarak onların hükümlerine müracaat etmenin önemini destekleyen şeylerdendir.

3. Semâ tasrihinin mahfuz mu yoksa şaz mı olduğunu bilmek için hadisin tariklerini toplamının önemi.

4. *Sahihayn* hadislerinden müdellisin semânı tasrih etmediği hadisler, *Sahih* sahibinin (Buhârî veya Müslim'in) kitabının başka bir yerinde veya *Sahih*'in dışında rivâyet ettiği tarikten semâ tasrihi ile

¹¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/74. Müellif hadisin isnadını “سفيان عن اسلم المنقري” şeklinde aktarmıştır. Ancak doğrusu “سفيان بن اسلم المنقري” olmalıdır. (Çev.)

gelmiştir ya da müdeUisten rivâyet eden râvi, sadece semâını tasrih eden müdeUislerden hadis rivâyet ettiği bilinmektedir veya müdeUisten rivâyet eden râvi, hocasına mülâzemetle, ondan çok hadis rivâyetiyle ve hocasının rivâyetinde tesebbüt ile bilinmektedir. Ancak *Sahih* sahibinin itimat ettiği diğer sâbit bir rivâyete şâhid veya mütâbeât olarak gelen ya da *Sahih* sahibinin illetini beyan etmek ve buna dikkat çekmek için rivâyet ettiği hadis ise böyle değildir.

5. Bazı muhaddisler icâzet veya münâvele ya da vicâde ile aldıkları hadisleri naklederken “haddesenî” veya “haddesenâ” sîgasını kullanmıştır. Âlimler özellikle müdeUislerden bu üslubu kullananlara dikkat çekmiştir.

6. MüdeUis râvinin “haddesenâ” veya “ahberenâ” sîgasıyla hadisi nakletmek suretiyle cemi‘ zamirini kullanması, bazı müdeUislerin metotlarından biridir. MüdeUis, bununla hadisi rivâyet eden hocanın kendi beldesine hadisi tahdîs ettiğini kastetmektedir. Âlimler râvinin böyle bir kelimeyi söylediği durumların arasını ayırmışlardır: MüdeUisin hadisi rivâyet eden hocayla likâsı sâbit mi yoksa likâsı sâbit olmaksızın hocanın muâsırı mı ya da kendisinden rivâyet ettiği hocaya yetişemedi mi?

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut. 50 cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *Câmiu’t-tahsîl*. thk. Hamdi es-Silefi. Beyrut: Alemü’l-Kütüb, ts.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 10 cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003.

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. Abdülmü'tî Emîn. Kal'acî. 15 cilt. Dımaşk-Beyrut: Câmiâtü'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1412/1991.
- Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî. *Mehâsinü'l-ıstılâh*. thk. Âişe bint eş-Şâtı. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1973.
- el-Cezâirî, Sâlih b. Saîd. *et-Tedlîs ve ahkâmüh*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.
- Darekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. 5 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 cilt. Suûdî Arabistan: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1412/2000.
- Ebû Avâne, Ya'küb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *el-Müstahrec alâ Sahîh-i Müslim*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1988.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. 3 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1419/1998.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1394/1974.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*. 6 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1415-1422/1995-2002.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvînî. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-ğadis*. thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs. 3 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 16 cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Halef, Avvâd Hüseyin. *Rivâyâtü'l-müdeellisîn fi Sahih-i Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/2000.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî vd. 9 cilt. b.y.: es-Sekâfetü'l-Arabiyye, 1411/1990.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: el-Kütübül-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-İlel*. thk. Sa'd b. Abdillâh el-Hamîd vd. 7 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Melik, 1428/2006.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 cilt. Haydarabâd: İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Merâsil*. thk. Şükrullâh Ni'metullâh Kûcânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1397.
- İbn Ca'd, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî. *el-Müsned*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed-Duaqâ ve'l-metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kâdî. 3 cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*. thk. İrşâdü'l-Hak el-Eserî. 2 cilt. Pakistan: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye. 1401/1981.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *en-Nüket alâ İbn Salâh*. thk. Mes'ud es-Sa'denî vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hindistan: Matbaatü Dâiretü'l-Maârifî'n-Nazzâmiyye, 1325.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Ta'cîlü'l-menfaa*. Hindistân: Dâr'ul-Kitabi'l-Arabî, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *et-Telhîsu'l-habîr*. b.y.: Medine-i Münevvere, 1964.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Hedyü's-sârî*, Mısır: el-Matbaatü'l-Behiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Ta'rifü ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs*. thk. el-Bündârî. b.y.: y.y., ts.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. nşr. Muhammed Abdülmüid Hân. 9 cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-İslâmiyye, 1393/1973.
- İbnü'l-Kattân, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî. *Beyânü'l-vehem ve'l-ihâm*. thk. el-Hüseyn Âyet Saîd. 6 cilt. Riyâd: Dâru't-Taybe, 1418/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 cilt. b.y.: İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Şerhu İleli't-Tirmizî*. thk. Nurettin İtr. 2 cilt. Suriye: Dâru'l-Minhâc, 1440/2019.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'i'l-kilem*. thk. Şuayb Arnavut vd. 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. (İrâkî'nin *et-Takyîd ve'l-izâh*'ı ile birlikte). thk. Abdurrahman Muhammed Osman. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1981.
- İbrâhîm b. Sıddîk. *İlelü ilmi'l-hadîs min hilâli kitâbi beyâni'l-vehemi ve'l-ihâm li'bni'l-Kattân*. 2 cilt. el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1415/1995.

- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk. Seyyid Ahmed Sakr. Tunus-Kâhire: Dâru't-Türâs, 1379/1970.
- Memdûh, Mahmûd Saîd, *Tenbîhü'l-Müslim ilâ teaddi'l-Elbânî alâ Sahîh-i Müslim*. Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü'l-Mücellid'il-Arabî, 1432/2011.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmisu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1991.
- Nâsır el-Fehd. *Menhecü'l-mütekaddimîn fî't-tedlîs*. Riyâd: Advâü's-selef, 1422/2001.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasen Abdülmün'im eş-Şelbî. 10 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Şerhu Meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr vd. 5 cilt. Medine: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnavut. 16 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 cilt. Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâyî el-Halebî, 1375/1935.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *İlelü'l-kebîr*. thk. Hamza Dîb. Ummân: Mektebetü'l-Aksâ, ts.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl. *Tavdîhu'l-efkâr li-me'ânî Tenkîhi'l-enzâr*. thk. Ebu Abdirrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda. 2 cilt. Beyrut: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1417/1997.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî*. thk. Ali Hasen. Hindistan: İdâretü'l-Bühûsi'l-İslâmiyye bi'l-Cüm'ati's-Selefiyye, ts.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mîzânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru A'lâmün-nübelâ*. thk. Şuayb Arnavut. 25 cilt. Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1405/1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Tezkiratü'l-huffâz*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.